

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PRÁVNICKÁ

Katedra právních dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Osvícenské reformy Marie Terezie

Předkládá: Barbora Neumanová

Vedoucí bakalářské práce: JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci na téma “Osvícenské reformy Marie Terezie“ zpracovala samostatně, a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Plzeň, březen 2019

Barbora Neumanová

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce JUDr. et Mgr. Vendulce Valentové, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

Úvod	1
1. Doba Marie Terezie v historických souvislostech	2
1.1 Pragmatická sankce.....	2
1.2 Mládí Marie Terezie.....	3
1.3 Válka o polské dědictví.....	4
1.4 František Štěpán Lotrinský	5
1.5 Nástup Marie Terezie na trůn.....	5
1.6 Války o rakouské dědictví.....	6
1.7 Sedmiletá válka.....	11
1.8 Marie Terezie po skončení válek - životní a politická cesta	13
2. Reformy, patenty a důvody jejich zavedení	15
2.1 Reformování monarchie.....	15
2.2 Reforma financí.....	17
2.3 Reforma armády.....	19
2.4 Reforma státní správy a soudnictví.....	20
2.4.1 Reforma státní správy	20
2.4.2 Reforma soudnictví.....	21
2.5 Církevní reformy.....	22
2.6 Poddanské reformy	24
2.7 Pozemková reforma	26
3. Školská reforma	26
3.1 Vývoj školství do roku 1740.....	26
3.1.1 Stručný vývoj vzdělávání a školství v českých zemích od příchodu věrozvěstů po založení Karlovy univerzity.....	26
3.1.2 Reformace a školství.....	28
3.1.3 Školství v době nástupu kapitalismu.....	29
3.2 Školství v tereziánské éře.....	30
3.2.1 Školy zřizované při manufakturách	31
3.3 Příprava školské reformy	32
3.4 Všeobecný školní řád.....	33
3.4.1 Vybudování sítě škol.....	33
3.4.2 Gymnázia	35
3.4.3 Všeobecná školní povinnost	35
3.4.4 Ostatní přínos zavedení Všeobecného školního řádu	35
3.5 Komparace tereziánského Všeobecného řádu s transformací školství po roce 1989.....	36

4. Význam reformní činnosti Marie Terezie pro 21. století	39
4.1 Centralizace státní správy	40
4.2 Oddělení justice od státní správy	40
4.3 Daňové a hospodářské reformy.....	41
4.3.1 Sčítání obyvatel, soupis domů, půdy, dobytka, číslování domů	41
4.3.2 Poštovní řád	42
4.3.3 Měnová reforma.....	43
4.3.4 Ohňový patent.....	44
4.4 Reforma armády.....	44
4.5 Školská reforma	45
Závěr	46
Resumé	48
Seznam použité literatury a pramenů.....	50
Seznam příloh.....	54
Přílohy.....	.....

Úvod

V době, kdy Marie Terezie nastoupila na trůn, byla habsburská říše v rozkladu. Koncepce jednotného a silného státu jí vedla k mnoha reformám, na jejichž základě zděděnou zemi dokázala vymanit z úpadku a přeměnit jí v centralizovaný stát. Byla jednou z nejvýznamnějších vladařských osobností a svými reformami vtiskla základ novodobého Rakouska. Ve své práci se soustředí na její nejdůležitější osvěcenská reformy.

V první kapitole se nejprve zabývám historickými souvislostmi v období vlády Marie Terezie. Konkrétně obdobím jejího nástupu na trůn, kdy mladá panovnice musela čelit hrozbě rozpadu říše, když okolní státy chtěly využít smrti jejího otce ke svým územním ziskům.

Ve druhé kapitole se soustředí na nejdůležitější reformy, kterými byly hlavně reforma armády, financí, státní správy, ale také reformy poddanské a církevní, a s tím související důvody jejich zavedení.

Ve třetí části bakalářské práce se výhradně věnuji pouze školské reformě. V úvodu popisuji stručný vývoj školství v českých zemích. Dále přípravu školské reformy a s tím související Všeobecný školní řád. Zde jsem také provedla komparaci zavedení Všeobecného školního řádu s vývojem školství od roku 1989.

V poslední části se věnuji významu reformní činnosti Marie Terezie pro 21. století, kde porovnávám některé její reformní kroky se současností.

1. Doba Marie Terezie v historických souvislostech

1.1 Pragmatická sankce

V roce 1711 nečekaně zemřel císař Josef I., a proto na rakouský trůn nastoupil poslední mužský člen habsburského rodu císař Karel VI., bratr Josefa I. V habsburské monarchii byla totiž následnická práva dědičná na základě prvorozenosti. V první linii přecházela pouze z otce na prvorozeného syna, a proto dcery Josefa I. neměly na trůn nárok. Karlu VI. však v roce 1716 zemřel jeho prvorozený syn Leopold. Císař samozřejmě ve svých jedenatřiceti letech předpokládal, že bude mít další potomky. Ale rok nato se narodila dcera Marie Terezie a na svět později přišly ještě dcery Marie Anna a Marie Amálie, která v šesti letech zemřela. Mužského potomka - následníka trůnu se Karel VI. nedočkal.

V roce 1713, tehdy ještě bezdětný Karel VI., se rozhodl vydat nová pravidla o nástupnictví. V habsburském rodu totiž nebyli žádní mužští potomci a ženy nástupnická práva neměly. Vydal proto nové zásady nástupnictví, které vešly ve známost pod názvem „pragmatická sankce“, v níž stanovil přesné pořadí „čekatelů na trůn“. V případě jeho smrti bez mužských potomků přejdou jeho dědické nároky na jeho manželské dcery, ve druhé linii pak na dcery jeho zesnulého bratra císaře Josefa I., tj. na jeho neteře, a ve třetí linii na dcery jeho otce Leopolda I, tj. na jeho sestry.

Pragmatická sankce také stanovila nedělitelnost habsburských zemí. Toto ustanovení bylo vydáno z důvodu, že díky sňatkům napříč všemi evropskými dynastiemi vznikaly sporné dědické nároky na trůn, což velice často vedlo k válkám. Proto Karel VI. chtěl do budoucna toto nebezpečí eliminovat.

Není tedy pravdou, jak se často uvádí, že Karel toto opatření vydal jen proto, aby zajistil trůn pro svou dceru Marii Terezii, neboť pragmatickou sankci nechal vydat ještě v době, kdy byl bezdětný. Se svou ženou Alžbětou Kristinou totiž dlouho nemohli zplodit potomka a v případě Karlovy smrti by manželé jeho sester a neteří nárokovali rakouský trůn a vypukly by boje, „*neboť habsburský nástupnický řád na tuto situaci nijak nepamatoval ... Zcela nutně by následovala*

válka a při mírových jednáních by mohlo být celé rakouské dědictví roztrháno na kusy“¹, což Karel samozřejmě nechtěl.

Vydání pragmatické sankce bylo promyšlené opatření, které mělo do budoucna zachovat celistvost monarchie a Habsburkům dědičnost trůnu pro svůj rod a tím vládu v dědičných rakouských zemích, Českém království a v Uhrách.

Prosazení pragmatické sankce v rakouských zemích prošlo vcelku snadno. Zde plně platilo rozhodnutí panovníka, který nový řád prostě nařídil. Poněkud odlišná byla situace v českých zemích. Ty byly sice součástí habsburské monarchie od roku 1526, avšak ještě se tu plně neprosadil absolutismus. Každé nařízení či prohlášení panovníka mohlo vstoupit v platnost až tehdy, když s ním projeví souhlas tzv. stavové (tj. zástupci církve a šlechty) na zemském sněmu. Podobná situace byla v Uhrách.² Pragmatická sankce byla nakonec schválena zemskými sněmy všech zemí habsburské monarchie i německým říšským sněmem a „ ... stala se trvalou součástí a jednou z hlavních opor uspořádání habsburské monarchie až do roku 1918. Karel VI. jí chtěl zabezpečit, aby země soustátí „nerozděleně přešly na jeho nástupce, v první řadě dědice mužské, a nebylo-li by těchto, na ženské.“ Deklaroval tedy „na věčné časy“ nedílnost habsburské monarchie a zaváděl pevný a v zásadě jednotný nástupnický řád panovnického rodu. Stanovil, že na trůn nastupují přednostně mužští potomci z panovnické rodiny, ale - pokud by jich nebylo - i ženy, obojí podle principu primogenitury.“³

1.2 Mládí Marie Terezie

První syn Karla VI. v sedmi měsících zemřel. Jako další dítě do rodiny se narodila 13. května 1717 dcera Marie Terezie. Nikdo si nedokázal představit a ani nemohl tušit, že rod, město i země dostaly dědičnou princeznu, jež jako panovnice jednou předčí většinu Habsburků.⁴

---

¹ FRAIS, Josef. *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemích)*. 1. vyd. Třebíč: Akcent, 2005, s. 25

² JANUSOVÁ, Jana. *Marie Terezie - legendy a skutečnost*. 2. vyd. Karviná: Amosium servis, 1991, s. 11

³ VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel; KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 3. upr. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 197

⁴ HERRE, Franz. *Marie Terezie*. 1. vyd. Praha: Brána, 1996, s. 6

Její výuky se ujali jezuité, vzdělání zaměřili na výuku jazyků, církevních a světských dějin a dovedně podpořili její celoživotní připoutání ke katolické církvi. „Učila se také němčině, latině, španělštině, italštině a francouzštině. Nejvíce si však zamilovala hudbu a tanec.“⁵ V roce 1728 se její vychovatelkou stala hraběnka Charlotta Fuchsová, kterou velmi milovala, protože od ní dostávala lásku, které se jí nedostávalo od vlastní matky. Hraběnka Fuchsová stála Marii Terezii po boku až do své smrti. Jako vděk a uznání sounáležitosti ji Marie Terezie nechala pohřbit do rodové Kapucínské krypty, kde jsou pochováni pouze Habsburkové.

Postupem času, jak nepřicházel mužský dědic trůnu, si Karel VI. uvědomoval, že jeho nástupnicí bude s největší pravděpodobností jeho nejstarší dcera. A s ohledem na to bylo také nutno vybírat jejího budoucího manžela. Nápadníků bylo víc než dost. Marie Terezie byla nejžádanější nevěstou Evropy.

V té době žil na císařském dvoře ve Vídni František Štěpán, syn lotrinského vévody Leopolda Josefa. Spojenectví lotrinských vévodů s Habsburky bylo dlouhodobé, pomáhali např. porazit Turky u obléhané Vídně. Takže se nelze divit, že lotrinský vévoda toužil po těsnějším spojení s habsburským rodem sňatkem jednoho ze svých synů. Když vévoda Leopold Josef zemřel, stal se lotrinským vévodou František Štěpán. Musel se ujmout svých vladařských povinností a vrátit se do Lotrinska.

1.3 Válka o polské dědictví

Problém ale nastal, když v Polsku zemřel král August II. zvaný Silný. „Nastaly spory o to, kdo bude jeho následníkem na polském trůnu. Rakousko a Rusko byly pro Augusta III. Saského. Francie a spolu s ní Španělsko podporovaly Stanislava Leszczyňského, tchána Ludvíka XV., zvoleného většinou polské šlechty.“⁶ Tím by se však posílila mocenská pozice Francie v Evropě. Rakousko a Rusko se proto rozhodly násilím do Polska dosadit svého kandidáta saského kurfiřta Bedřicha Augusta III. Tato ozbrojená sasko - ruská intervence byla pro Francii impulsem k vyhlášení války Rakousku 10. října 1733.

---

⁵ FRAIS, Josef. *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemích)*. 1. vyd. Třebíč: Akcent, 2005, s. 29

⁶ HERRE, Franz. *Marie Terezie*. 1. vyd. Praha: Brána, 1996, s. 18

Válku Rakousko prohrálo, Francie obsadila Lotrinsko a Španělé jižní Itálii. Francie poté nabídla Rakousku mír, ale za podmínky odstoupení Lotrinska, kde převezme vládu Stanislav Leszczyński. Francouzský král Ludvík XV. se zavázal, že v tom případě uzná a bude respektovat pragmatickou sankci. K přijetí navrhovaného mírového řešení však bylo nutné, aby se František Štěpán lotrinského vévodství vzdal. Císař Karel VI. mu za to nabídl toskánské vévodství a možnost ucházet se o ruku Marie Terezie, které v té době už bylo 18 let. František Štěpán i Marie Terezie museli ještě před svatbou Karlovi slíbit, že nikdy na dědičné rakouské země nebudou vznášet následnické nároky a že se rovněž vzdají nároku na trůn, pokud se Karlovi VI. narodí přece jen mužský dědičný potomek.

1.4 František Štěpán Lotrinský

Svatba se konala 12. února 1736. František Štěpán sice měl nedostatečné vzdělání, ale nad tím se Karel VI. nikdy nepozastavoval, „ ... začal ve Františku Štěpánovi vidět syna, jehož, když mu byl odepřen pokrevně, mohl dostat aspoň přiznáním.“⁷ František Štěpán neměl politický ani vojenský talent, ten však vyvážil jeho geniální talent finančníký a podnikatelský. Zásoboval např. ve válce rakouskou armádu uniformami a válečným materiálem všeho druhu, skupoval vznikající manufaktury porcelánek, tkalcoven apod. Za svůj život díky tomu nashromáždil ohromný majetek.

1.5 Nástup Marie Terezie na trůn

Období mezi svatbou a nástupem Marie Terezie na trůn poznamenal rok 1737. Válka s Turky v Uhrách se vyvíjela v neprospěch Rakouska, generálové svalovali vinu jeden na druhého, a proto císař Karel VI. usoudil, že bude nejlepší jmenovat Františka Štěpána uherským místodržícím a vrchním velitelem císařských vojsk. „Naprostu nezkušeného válečníka čekaly téměř samé porážky. Nakonec onemocněl, byl ze své funkce odvolán a vrátil se do Vídně k radosti

---

⁷ HERRE, Franz. *Marie Terezie*. 1. vyd. Praha: Brána, 1996, s. 17

*pouze své manželky. Válka dopadla katastrofálně.*⁸ Na bojiště už nikdy více nevytáhl.

Na podzim roku 1740 se roznemohl císař Karel VI. a ve věku pětapadesáti let zemřel. *„Zemřel v nejnevhodnější chvíli. Státní pokladna byla téměř prázdná, Rakousko tížily obrovské dluhy a armáda byla pod dojmem porážek od Turků demoralizovaná a v počínajícím rozkladu.*“⁹

Arcivévodkyně Marie Terezie se na základě pragmatické sankce stala vládkyní habsburských zemí. *„Vlády se ujala již v den otcovy smrti, ale zcela jistě si nebyla vědoma toho, na jakých hliněných nohou stojí státní útvar, v němž podle práva nyní panovala.“*¹⁰ *„O tom, jak má vládnout, měla jen mlhavou představu, nikdo jí nikdy nezdělával v politice, právu nebo umění diplomacie ... Její otec ji navíc nikdy nezasvěcoval do záležitostí habsburské říše.“*¹¹ V době nástupu na trůn bylo nezkušené Marii 23 let, navíc postrádala peníze, armádu i rádce.

Smrtí Karla VI. zůstal neobsazen trůn císaře Svaté říše římské národa německého, který po staletí tradičně obsazovali Habsburkové. Nástupnický řád o volbě císařů však neumožňoval ženám na tuto funkci kandidovat. S oznámením, že na území habsburské říše přebírá vládu, oznámila Marie Terezie i kandidaturu Františka Lotrinského na opuštěný císařský trůn. Ona sama se císařovnou mohla nazývat jen jako žena Františka Štěpána, ale ten musel být nejprve zvolen německým králem a římským císařem.

1.6 Války o rakouské dědictví

Bylo více než jasné, že vládu nad obrovským habsburským územím bude možné udržet jen s vojenskou silou. Rakouská armáda však byla v rozkladu a vojevůdcovské schopnosti Františka Lotrinského nulové. Na nezkušenost nové panovnice spoléhali i vládcové Pruska, Saska, Bavorska a Francie. Chtěli ji využít

---

⁸ EGGHARDT, Hanne. *Děti Marie Terezie: 16 osudů mezi leskem a bídou*. 1. vyd. Praha: Ikar, 2012, s. 20

⁹ LIŠKA, Vladimír. *Marie Terezie: nejmocnější panovnice Evropy*. 1. vyd. Praha: XYZ, 2017, s. 31

¹⁰ WEISSENSTEINER, Friedrich. *Velcí panovníci rodu habsburského: 700 let evropské historie*. Praha: Ikar, 1996, s. 187

¹¹ LIŠKA, Vladimír. *Marie Terezie: nejmocnější panovnice Evropy*. 1. vyd. Praha: XYZ, 2017, s. 31

ve svůj prospěch tím, že rozbijí jednotu rakouských zemí a pro sebe získají co největší díl.

Nedlouho po její korunovaci žádá pruský král Fridrich II. od Rakouska celé Slezsko, v té době nejbohatší provincii habsburské říše, výměnou za dva miliony zlatých a za slib, že dá při císařské volbě hlas Františku Lotrinskému. Když se do měsíce nedočkal odpovědi, vtrhl v prosinci 1740 se svou třicetitisícovou armádou do rakouské části Slezska, které postupně obsadil. Rakouská armáda se sice na jaře 1741 vypravila proti dvojnásobné pruské přesile s cílem dobýt Slezsko zpět, ale bitvu u Molvic prohrála. Hlavním důvodem prohry byl nejen neutěšený stav armády, ale především osamocenost Rakouska. Anglie, jeho tradiční spojenec, poskytla pouze finanční pomoc. „*Podstatnějším důsledkem porážky však bylo, že se evropské vlády přesvědčily o slabosti rakouské armády a nyní se chystaly zaútočit a vyrvat z habsburského dědictví, kolik jen budou moci.*“¹² Tímto Fridrich II. zahájil řadu bitev, které jsou známé pod názvem „války o rakouské dědictví“.

Jeho vítězství v bitvě u Molvic na jaře 1741 uspíšilo vznik protihabsburské koalice, kterou podporovali francouzští a španělsí Bourboni. Bavorský kurfiřt Karel Albrecht, k němuž se připojil i jeho švagr saský kurfiřt August III., odmítli uznat platnost pragmatické sankce, neboť je, coby manžele dcer Josefa I., vyloučila z možnosti nárokovat rakouský trůn. Po jejich zapojení do válečného konfliktu jim přispěchaly na pomoc francouzské oddíly.

Ačkoliv se Marii 13. března 1741 konečně narodil vytoužený syn Josef, nezahálela a aby zabránila rozbití říše, odcestovala do Prešpurku k jednání se zástupci uherských stavů o vojenské podpoře a o korunovaci za uherskou královnu. Cenou však byla větší samostatnost pro Uhry. Proto při těchto jednáních slíbila dodržovat všechna jejich práva, privilegia i daňovou svobodu. Korunovace se konala 25. června 1741. Jako korunovační dar obdržela sto tisíc dukátů, což byl významný příspěvek na financování válečných výdajů.

---

¹² FRAIS, Josef. *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemích)*. 1. vyd. Třebíč: Akcent, 2005, s. 43

V září 1741 obdržela zprávu o spojenectví evropských mocností proti ní. „*Nepřátelské armády pronikaly při slabém odporu na habsburské území a obsazovaly město za městem, oblast za oblastí.*“¹³ V těchto těžkých chvílích zaznamenala však jeden velký úspěch, který jí dal naději do budoucna. Obrátila se na uherský sněm v Prešpurku a v dramatickém projevu žádala příslib vojenské pomoci. Sněm odsouhlasil, že poskytne Marii Terezii k obraně monarchie čtyřicetitisícové vojsko, potvrdil Františka Štěpána Lotrinského jako jejího spoluvladaře a odmítl nároky bavorského kurfiřta Karla Albrechta na rakouské dědictví jako neoprávněné.

Avšak hlavní protivníci Rakouska - Francie, Španělsko, Sasko a Bavorsko se mezi tím dohodli na podpoře bavorských nároků, jejichž jádrem byla císařská koruna pro Karla Alberta, Království české, Horní Rakousy a Tyrolsko. Španělsko si za pomoc nárokovalo Lombardii, Sasko chtělo Moravu a Francie Nizozemí.

Nepřítel už bylo tolik, že se Marie na doporučení ministrů i svého manžela, rozhodla v roce 1741 uzavřít s Pruskem úmluvu o klidu zbraní v Klein-Schnellendorfu. V ní se vzdala Slezska až po Kladskou Nisu ve prospěch Pruska. Vyloučila tím ze šiku svých nepřítel alespoň jednoho protivníka.

Nepřítelé okupovali už skoro celé území. Po dobytí Lince se zdálo, že Karel Albrecht bude v tažení pokračovat přímo na Vídeň a zlomí habsburskou moc. Jeho cílem však byla Praha, kde se v listopadu 1741 usadil i s francouzskými oddíly. Zároveň na severovýchodě Čech překročily hranici saské oddíly. Praha neměla dostatečnou vojenskou kapacitu na svoji obranu a tak koncem listopadu padla. Karel Albrecht byl 7. prosince za účasti čtyř set nejřednějších rodin království prohlášen za českého krále. Korunován však nemohl být, neboť české korunovační klenoty byly uloženy ve Vídni. Následně se v lednu 1742 stal císařem Svaté říše římské národa německého pod jménem Karel VII. Volbou Karla Albrechta českým králem byla zpochybněna pragmatická sankce a tím i pozice Marie Terezie jako vládkyně českých zemí.

---

¹³ WEISSENSTEINER, Friedrich. *Velcí panovníci rodu habsburského: 700 let evropské historie*. Praha: Ikar, 1996, s. 191

Válečné štěstí se však začátkem roku 1742 začalo přiklánět na rakouskou stranu. Rakouská vojska pod vedením zkušeného vojenského стратега osvobodila Linec, dobyla Pasov a v období korunovace Karla Albrechta českým králem již obsazovala hlavní město Bavorska Mnichov. Karel VII. se tak sice stal králem, ale bez vlastní země. Fridrich II. si uvědomil nebezpečí, které z této situace vyplývalo. Předpokládal, že rakouská vojska se vydají osvobodit Prahu a možná i dobýt zpět ztracené Slezsko. „*Pod záminkou, že jako říšský kníže, který hlasoval pro Karla VII., nesmí připustit, aby mu byla odňata jeho vlastní země, zahájil proti „uherské královně“ znovu nepřátelství.*“¹⁴ Bez ohledu na uzavřené mírové dohody vtrhl se svými vojsky na Moravu a poté se rozhodl pomoci francouzským okupantům v Praze. V květnu 1742 se utkal s rakouským vojskem v bitvě u Chotusic poblíž Čáslavi a vyhrál. Nastalo období politického řešení současné situace, které vyústilo v podepsání dílčí mírové smlouvy Rakouska s Pruskem tzv. vratislavským mírem. V červenci 1742 podepsaly tyto státy v Berlíně další mírovou smlouvu, která potvrdila ztrátu Slezska, ale také závazek Fridricha II. nezúčastňovat se dalších bojů, což prakticky znamenalo jeho vystoupení z protihabsburské koalice. Bohaté Slezsko sice bylo pryč, ale tím i hypotéční zadlužení, které převzalo Prusko. Tímto Marie uvolnila hlavní vojenské síly, které byly vázány pro boj s Fridrichem II., pro jejich vyslání do Čech. Čechy se staly hlavním bojištěm a Rakousko si stále více upevňovalo svou válečnou pozici. Okupační armády Francie a Saska začaly zemi opouštět a v lednu 1743 vstoupila rakouská vojska do Prahy. Dne 12. května téhož roku se Marie Terezie nechala v chrámu sv. Víta korunovat za českou královnou.

Šlechta, která kolaborovala s Karlem Albrechtem, měla obavy o svůj další osud. Vzhledem ke svému současnému pevnému postavení korunované královnou se však Marie Terezie vyvarovala pomsty těm, kteří stranili Karlu Albrechtovi. „*Shromážděným stavům slíbila dodržovat jejich privilegia a k údivu všech se k žádným větším sankcím proti dřívějším straníkům Karla Albrechta nesnížila. Moudře totiž usoudila, že by to jen destabilizovalo situaci, již už nyní měla v Čechách pevně pod kontrolou. Pouze ti, kdo se prokazatelně provinili agilní spoluprací s nepřítelem, byli za trest vypovězeni z Čech a jejich majetky byly zkonfiskovány. Sice padlo i pár rozsudků smrti, ty však rakouská panovnice*

---

¹⁴ HERRE, Franz. *Marie Terezie*. 1. vyd. Praha: Brána, 1996, s. 49

*nakonec zmírnila a popravy se nekonaly.*¹⁵ Mnohem hůře se zachovala k židovskému obyvatelstvu, které obvinila z kolaborace s bavorským vládcem. V roce 1744 nařídila jeho vyhnání z Prahy a posléze i z Čech. To však mělo negativní dopad na ekonomiku, a proto byl Židům o čtyři roky později povolen návrat.

Podzim a zima roku 1743/1744 přinesly zrod nových evropských koalic. V protifrancouzském spolku byly kromě Rakouska a Anglie ještě Rusko, Holandsko, Sasko a Sardinie. Jejich protivníci utvořili tzv. Frankfurtskou unii, která sestávala z Francie, Pruska, Španělska, Falce a Hesenska.

V létě 1744 pod dojmem úspěšného tažení rakouských vojsk na západě a z obavy z možné budoucí ztráty Slezska zaútočil Fridrich II. proti Marii Terezii znovu. To samozřejmě znamenalo změnu současného stavu v její neprospěch. Začala tak druhá válka o Slezsko, v níž Rakousko utrpělo řadu porážek, z nichž zmíním alespoň kapitulaci a tříměsíční drancování Prahy, obsazení jihočeských měst Tábor, Hluboká a České Budějovice, ale také ztrátu anektovaného Bavorska. Tam se z exilu vrátil Karel Albrecht VII., který brzy po návratu, v lednu 1745, nečekaně zemřel. Jeho smrt kladně ovlivnila postavení Rakouska, neboť jeho sedmnáctiletý nástupce se dal cestou smíření. Ve Füssenu byla uzavřena další dílčí mírová smlouva, v níž se *„následník vojensky neúspěšného bavorského kurfiřta Karla Albrechta zřekl nároků na habsburské dědictví a dal při císařské volbě svůj hlas manželce Marie Terezie - Františku I. Marie Terezie zůstala českou a uherskou královnou a užívala titul císařovny pouze jako choť císařova.*¹⁶

Výsledkem diplomatických jednání i vylepšeného postavení rakouské říše v Evropě bylo zvolení Františka Štěpána Lotrinského císařem Svaté říše římské národa německého dne 13. září 1745 (František I.). *„Obvykle byla při korunovaci císaře korunována na císařovnu také jeho manželka. Marie Terezie to kategoricky odmítla. O důvodech jejího rozhodnutí se historikové dohadují dodnes. Patrně nechtěla nosit žádnou korunu, která by jí osobně nepatřila.*¹⁷

---

¹⁵ LIŠKA, Vladimír. *Marie Terezie: nejmocnější panovnice Evropy*. 1. vyd. Praha: XYZ, 2017, s. 55

¹⁶ BĚLINA, Pavel. et al. *Dějiny země Koruny české II.: od nástupu osvícenství po naši dobu*. 1. vyd. Praha: Paseka, 1992, s. 20

¹⁷ WEISSENSTEINER, Friedrich. *Velcí panovníci rodu habsburského: 700 let evropské historie*. Praha: Ikar, 1996, s. 193

O Vánocích roku 1745 byla Marie donucena, pod tlakem svého tradičního spojence Anglie, v Drážďanech podepsat mírovou smlouvu s Pruskem. Hlavní podmínkou míru bylo, že Slezsko zůstane s konečnou platností pruské, tedy jen v podstatě opakoval závěry předchozího vřatislavského a berlínského míru. Navíc Fridrich II. přislíbil, že uzná Františka Štěpána římskoněmeckým císařem. Marie se s faktem, že je Slezsko navždy pryč, nikdy nesmířila a do budoucna se snažila dělat vše proto, aby jej získala zpět.

Ale ani poté nenastaly mírové časy. Rakousko podstoupilo ještě další bitvy a utrpělo další porážky, uzavíralo mírové a spojenecké smlouvy. Konečně se v roce 1748 v Čáách sešli zástupci evropských států za účelem ukončení válek. Byl zde uzavřen mír a válka o rakouské dědictví skončila. Mírový kongres s definitivní platností potvrdil drážďanskou mírovou smlouvu o postoupení Slezska a Kladska Prusku. Na druhé straně uznal pragmatickou sankci v mezinárodním měřítku.

1.7 Sedmiletá válka

Po reorganizaci armády (reforma armády je popsána v další kapitole) mohla Marie Terezie podniknout kroky k tomu, aby získala zpět ztracené Slezsko. Navíc cášský mír neuspokojil natrvalo žádnou z evropských mocností.

Kancléři hraběti Kounicovi se podařilo přesvědčit Marii Terezii o nevěrohodnosti tradičního spojence Anglie v případě války s Pruskem, a tohoto spojence vyměnit za dlouhodobého rivala Francii. K tomu však bylo třeba uzavřít v rámci Evropy širší spojeneckou smlouvu. Ta ale znamenala změnu v rozložení mocenských sil v Evropě.

Jednání Kounice s Francií, Saskem a Ruskem se protahovalo. Fridrich II. však měl v Sasku a severních Čechách své špiony. Jedním z nich byl vládní saský píš, jehož prostřednictvím se o chystaných plánech na novou koalici dozvěděl. Jako protitah sjednal koalici s Anglií a Rakousko následně sjednalo koalici s Ruskem a Francií. Ani v nejmenším nehodlal vrátit Slezsko zpět Marii Terezii. *„Postupně se v Evropě zformovaly dvě soupeřící mocenské koalice - na jedné straně stálo Rakousko, Francie, Rusko, Sasko, Švédsko a některé země Sváté říše římské národa německého, na straně druhé Prusko, Portugalsko a také Anglie,*

*kteřá sice byla letitým protivníkem Francie a spojencem Rakouska, ale nyní se postavila na stranu Pruska.*¹⁸

V roce 1756 obsadili Prusové Sasko, aniž by vyhlásili válku. Rakouská armáda spěchala Sasku na pomoc, v bitvě u Lovosic však byla poražena. V dubnu 1757 „překročila pruská vojska na pěti místech severní hranice Čech. Když po přestoupení hranic nenarazila na odpor rakouské armády, dala se na pochod ku Praze.“¹⁹ Po dlouhém boji nakonec habsburská armáda padla v bitvě u Štěrbohol, po níž pruská vojska dělovou palbou ostřelovala Prahu a obléhala ji.

*„V této zoufalé situaci přišla obleženému městu na pomoc druhá část habsburských vojsk, již velel polní maršál Leopold Josef Daun a která se utkala s pruskou armádou v bitvě u Kolína 18. června 1757.“*²⁰ Zde habsburská monarchie zvítězila, pruské vojsko se dalo na ústup a Praha byla osvobozena.

Poté se boje přenesly na území Slezska. Vojska maršála Dauna dobyly v listopadu 1757 Vratislav, avšak na protiútok Fridricha II. nestačila včas zareagovat, a tak pruská vojska dobyla Vratislav zpět a k tomu i většinu ostatního slezského území.

V květnu 1758 Fridrich II. začal obléhat Olomouc. Zde se vyznamenal rakouský generál Ernst Gideon Laudon, jehož služby v minulosti Fridrich II. odmítl. Pruské armádě došly zásoby a musela se stáhnout. Když habsburská monarchie zvítězila nad Pruskem i v dalších dvou bitvách, pro Marii svitla naděje, že jí válka s Pruskem přece jen snad přinese úspěchy.

V listopadu 1760 se další boje přenesly na území Slezska a Saska. Vojenské operace ve Slezsku však poznamenaly pozměněné politické situace v Evropě. V Rusku totiž zemřela carevna Alžběta. Po ní nastoupil na trůn Petr III., velký obdivovatel Fridricha II. a jeho militarizmu, který spojeneckou smlouvu s Rakouskem vypověděl a s Pruskem uzavřel mírovou smlouvu. Po půl roce však byl zavražděn a carevnou se stala Kateřina II., která spojeneckou smlouvu obnovila. Toto mezidobí však stačilo Fridrichovi II. k tomu, aby válečnou štěstěnu

---

¹⁸ LIŠKA, Vladimír. *Marie Terezie: nejmocnější panovnice Evropy*. 1. vyd. Praha: XYZ, 2017, s. 144

¹⁹ JANUSOVÁ, Jana. *Marie Terezie - legendy a skutečnost*. 2. vyd. Karviná: Amosium servis, 1991, s. 108

²⁰ tamtéž, s. 112

obrátil ve svůj prospěch a v dalších bitvách rakouská vojska porážel. Slezsko se Marii Terezii nepodařilo dobýt zpět.

Na základě mírové smlouvy z února 1763 mezi Pruskem, Rakouskem a Saskem tak bylo Slezsko definitivně připojeno k Prusku. Sedmiletá válka skončila bez změny hranic, ale výrazně zlepšenou mocenskou pozicí Pruska v Německu.

„V této sedmileté válce (jak se později začala nazývat) padlo přes půl milionu vojáků ... K dalším obětem tohoto válčení patřilo civilní obyvatelstvo a ve vydrancovaných městech a vesnicích vládly bída, nemoci a hlad, v českých zemích hrozil hladomor.“²¹ „Sedmiletá válka skončila všeobecnou únavou a vyčerpaností všech válčících států.“²²

1.8 Marie Terezie po skončení válek - životní a politická cesta

Po skončení ničivých válek zůstala země zbídačená, státní pokladna prázdná a stát nebezpečně zadlužený. Marie Terezie si uvědomila, že důležitější než územní zisky je konsolidace vnitřních poměrů říše a její finanční i územní zabezpečení. Poznání, že pouze mír zajistí prosperitu, pokrok a centralizaci říše, z ní učinilo po celý zbytek života „pacifistku“, která nahradila vladařku, za každou cenu bránící svou dynastii. Svému synovi Josefovi napsala známý výrok: *„Nezapomeň nikdy, synu! Lepší je prostřední mír než válka opředaná slávou.“²³*

V první fázi potřebných změn se soustředila na vznik jednotného silného a pevného státního útvaru, protože dosavadní systém volného seskupení zemí, spojených pouze osobou panovníka, byl v dalším vývoji brzdou pokroku. Z tohoto záměru pak vyplývaly i další reformy, které popisují v následující části této práce.

Předchozí vyčerpávající války, dvaadvacet těhotenství za období dvaceti let od svatby, plnění státnických i mateřských povinností, problémy ve vztazích s dětmi a série úmrtí v rodině zanechaly stopy nejen na jejím vzhledu a zdraví, ale měnila se i její psychika. Nejvíce ji zasáhla smrt milovaného manžela císaře Františka Štěpána. Zemřel na infarkt v srpnu 1765 ve svých sedmapadesáti letech.

---

²¹ LIŠKA, Vladimír. *Marie Terezie: nejmocnější panovnice Evropy*. 1. vyd. Praha: XYZ, 2017, s. 150

²² GALANDAUER, Jan; HONZÍK, Miroslav. *Osud trůnu habsburského*. 3. přepr. a dopl. vyd. Praha: Panorama, 1986, s. 161

²³ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí 5, [Od časů Marie Terezie (1740) do konce napoleonských válek (1815)]*. 1. vyd. Praha: Baronet, 1996. s. 69

Zanechal po sobě neuvěřitelných 18 milionů zlatých. Dvě třetiny tohoto jmění použila Marie Terezie na umoření státního dluhu a zbytek na zabezpečení svých dětí.

Pod pocitem životní únavy a ztráty manžela si zahrávala s myšlenkou předat vládu následníkovi trůnu, synovi Josefovi. Její činorodost, smysl pro povinnost a odpovědnost za vývoj monarchie ji přiměly dál se věnovat svému poslání. *„Zůstala sice i nadále energickou vladařkou a úzkostlivě dbala na to, aby za takovou byla okolím považována, její dřívější srdečnost a veselost však ustoupila zádušnosti, rostoucí úzkostlivosti a rozmrzelosti ... její zdraví se dále zhoršovalo. K obezitě se přidaly dýchavičnost, příznaky oběhové nedostatečnosti, a tedy i přetížení srdce. Nicméně s výjimkou poněkud náhlého ztloustnutí a posmutnělého zklidnění nebylo na císařovně navenek takřka nic znát. Pořád se svému okolí jevila jako nezdolná, byť zestárlá žena, budící obdiv, úctu a respekt.“*²⁴

Dekretem ze září 1765 jmenovala syna Josefa svým spoluvládce. Předpokládala, že se stejně jako u Františka Štěpána, bude jednat o formální spoluvládu. Ponechala si proto plnou svrchovanost nad všemi dědičnými zeměmi, o všech záležitostech rozhodovala sama a Josefovi vyhradila zodpovědnost a rozhodování v oblasti vojenství. S tím se však Josef neshodl a mezi ním a matkou vznikaly konflikty po celých dlouhých patnáct let spoluvlády. Rozdělovaly je povahové a generační postoje, měli také rozdílné názory na společnost, náboženství i život. *„Jestli Marie Terezie vyrůstala ještě ve světě feudalismu a protireformace, přičemž filozofii a ducha oněch dob si uchovávala v podstatě až do smrti, Josef už byl jinde – od jinošských let se stýkal s myšlenkovým světem osvícenským. Uvěřil v ideu rovnosti lidí před Bohem, v právo člověka na svobodu vyznání a svědomí.“*²⁵

Poslední roky svého života prožila Marie Terezie v určitém osamění. Některé děti žily tam, kam je její sňatková politika zavála, s následníkem trůnu Josefem měla velké neshody, zemřeli její nejbližší spolupracovníci a přátelé i někdejší vychovatelka hraběnka Fuchsová. Její nelehkou cestu životem ukončila

---

²⁴ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí 5, [Od časů Marie Terezie (1740) do konce napoleonských válek (1815)]*. 1. vyd. Praha: Baronet, 1996. s. 71

²⁵ tamtéž, s. 72

29. listopadu 1780 smrt. V závěti pak zakázala účast rodiny na svém pohřbu. Rodina a nejbližší okolí drželi hluboký smutek. Lítost však na pohřbu neprojevali Vídeňané, kteří volali: „udusila se daněmi, které nám uložila“. Ani papež neodsloužil za zemřelou zádušní mši, jak bývalo zvykem. A tak jeden z mála, kdo lítost nad jejím odchodem vyjádřil, byl její celoživotní nepřítel Fridrich II. slovy: „*Smrt císařovny mne naplnila bolestí; dělala čest svému trůnu a rodu; já jsem s ní válčil, avšak nestal jsem se jejím nepřítelem.*“²⁶ Je pohřbená v Kapucínské kryptě.

Její smrt však uvolnila Josefu II. cestu k provedení svých rozsáhlých reforem.

2. Reformy, patenty a důvody jejich zavedení

2.1 Reformování monarchie

V průběhu války o rakouské dědictví si Marie Terezie uvědomovala, že válečné dopady na postavení říše a obyvatelstvo, finanční náročnost na vedení války a obnovu zemí při současných omezených zdrojích, ale i organizace armády, potřebují změnu. Již v roce 1743, po skončení slezské války, přistoupila k reorganizaci armády a budování nových silnic. Rakouská armáda se totiž skládala pouze z vojáků naverbovaných v jednotlivých zemích monarchie. Jejich počet byl nejistý, záležel na ochotě stavů, a při vedení válek byla neznalost disponibilního počtu vojáků velkou nevýhodou.

*„Zkušenosti z války o dědictví rakouské poučily vídeňský dvůr o skutečném významu českých zemí, které se staly prvořadou oblastí pro uplatňování sociální a ekonomické politiky osvíceného absolutismu. V administrativní moci stavů – zejména vyšší šlechty – se oprávněně spatřovala překážka jakékoli reformy státního organismu. Politické reprezentace jednotlivých zemí intrikovaly vzájemně i proti sobě, odmítaly zásahy ze stran panovnického kabinetu, zdlouhavě přijímaly i ta nejpotřebnější opatření, nesly vinu na liknavém odvádění daní (kontribuce) a na špatném zaopatření armády.“*²⁷

²⁶ JANUSOVÁ, Jana. *Marie Terezie - legendy a skutečnost*. 2. vyd. Karviná: Amosium servis, 1991, s. 179

²⁷ BĚLINA, Pavel. et al. *Dějiny zemí Koruny české II.: od nástupu osvícenství po naši dobu*. 1. vyd. Praha: Paseka, 1992, s. 27

Marie Terezie sice uzavřením mírové smlouvy v roce 1748 ztratila Slezsko, ale získala čas k provedení reforem nezbytných pro stabilizaci vnitropolitického i mezinárodního postavení habsburské říše. Uvědomila si, že cestou k tomu je pouze vnitřní zajištění a upevnění říše a potřeba progresivního hospodářského vývoje, kterou lze docílit pouze dostatečným finančním krytím a vyšší vzdělanostní úrovní obyvatel. Marie Terezie byla proto postavena před nutnost provést významné finanční a školské reformy. To se však neobešlo bez omezení moci stavovských sněmů, zřízení nových zemských úřadů, sjednocení daní a centralizace jejich správy. Cílem bylo převzetí stavovských mocí ve vnitropolitických otázkách a stabilizace mocenského postavení habsburské monarchie jak v doma, tak v Evropě.

„Základními tendencemi ... prosadivšími se hned v první etapě tereziánských reforem byly centralizace a odstranění stavovského vlivu ve veřejné správě, který byl nahrazen její byrokratizací. Období vlády Marie Terezie se rozčleňuje do dvou částí. V první části, zahrnující čtyřicátá a padesátá léta, směřovala centralizace a byrokratizace správy k jedinému cíli, kterým byla všestranná mobilizace vnitřních zdrojů pro novou válku s Pruskem o Slezsko, jež musela Marie Terezie až na malý zbytek postoupit Fridrichovi II. v roce 1742. Zhroucení monarchie ze sedmileté války ukázalo, že takto úzce pojímaná reforma nestačí, stát proto přikročil k rozsáhlé reformní činnosti, která měla překonat osudové ekonomické zaostávání habsburské monarchie.“²⁸

Zahraniční politiku měl na starosti hrabě Václav Antonín z Kounic, velký podporovatel Marie Terezie a jejího reformního úsilí.

Vnitřní záležitosti byly projednávány ve státní radě, ale poslední slovo měla panovnice. Vnitropolitický vývoj celkově nejvíce ovlivnil hrabě Bedřich Vilém Haugwitz, autor daňových a správních reforem. Jak Marie prohlásila: „*sama božská prozřetelnost ji k „blahu těchto zemí“ poslala hraběte Haugwitze“²⁹*, který byl ochoten reformu financí a státní správy provést.

Reformy se však týkaly pouze českých a alpských zemí a nikoli Uher s jihoslovanskými územími. Marie Terezie se totiž při své korunovaci za uherskou královnu mj. zavázala, že v Uhrách nezdaní šlechtickou půdu. Dvojitý přístup

²⁸ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2007, s. 138

²⁹ HERRE, Franz. *Marie Terezie*. 1. vyd. Praha: Brána, 1996, s. 75

k uplatnění reformy měl vliv na rozdílný vývoj v obou částech říše nejen v oblasti správy zemí, ale především v oblasti ekonomické. V roce 1867 pak vyústil až do dualistického uspořádání monarchie v rakousko-uherské soustátí.

„Odlehlé části monarchie, Lombardie, Nizozemí apod., byly spravovány nezávisle a reformy se jich nedotkly. Daňové a po nich následující správní a soudní reformy ani zdaleka nezahrnuly celé území monarchie a zachovaly značnou různorodost zemí.“³⁰

Lze říci, že k reformování monarchie přistoupila Marie Terezie pod tlakem událostí, nikoli pod vlivem osvíceneckých teorií. Neúspěchy ve třech válkách o Slezsko ukázaly zastaralost hospodářského a správního systému, který již nemohl obstát v moderní rozvíjející se Evropě.

2.2 Reforma financí

Marie Terezie si díky předchozím válkám uvědomila tři největší slabosti své říše: stálý nedostatek financí, nedostatečnou pravomoc státní správy závislé na zemských stavech, prosazujících vlastní zájmy a do třetice zaostalost armády, které chyběli vojáci, výcvik, výzbroj a kvalitní velitelský sbor.

Hlavním cílem reformy bylo finančně zabezpečit splnění požadavku Marie Terezie na vybudování a udržování stálé armády o síle 108 000 mužů a na splácení vysokého státního dluhu. Do té doby byl panovník při sestavování armády odkázán na souhlas stavů v jednotlivých zemích. *„V administrativní moci stavů – zejména vyšší šlechty – se oprávněně spatřovala překážka jakékoli reformy státního organismu. Politické reprezentace jednotlivých zemí intrikovaly vzájemně i proti sobě, odmítaly zásahy ze stran panovnického kabinetu, zdlouhavě přijímaly i ta nejpotřebnější opatření, nesly vinu na liknavém odvádění daní (kontribuce) a na špatném zaopatření armády.“³¹* To se muselo změnit. Cestou k tomu bylo omezení moci stavů, které tvořili zástupci církve a stavů panského, rytířského a městského. Hrabě Haugwitz přiměl stavy jednotlivých neuherských zemí schválit kontribuce ve výši 5 milionů zlatých po dobu deseti let po skončení

---

³⁰ GALANDAUER, Jan; HONZÍK, Miroslav. *Osud trůnu habsburského*. 3. přepr. a dopl. vyd. Praha: Panorama, 1986, s. 156

³¹ BĚLINA, Pavel. et al. *Dějiny zemí Koruny české II.: od nástupu osvěcenství po naši dobu*. 1. vyd. Praha: Paseka, 1992, s. 27

války o rakouské dědictví (tzv. decenální reces), což bylo „více než dosud, a vláda se proti tomu zavázala, že od nich nebude vyžadovat víc ani za mimořádných poměrů a že stavové budou vyvázáni z naturálních povinností pro vojsko s výjimkou jeho ubytování. ... Vláda tím na sebe převzala rekrutování vojska a celou hospodářskou (zaopatřovací) vojenskou správu obstarávanou do té doby stavy. Sněmovní jednání tím klesla na pouhou formalitu, neboť stavové se zbavili prakticky posledních zbytků možnosti vykonávat na vládu nátlak.“³² Zároveň bylo stanoveno, že daně budou odváděny do nově vzniklých úřadů, tzv. zemských deputací, podřízených nadřízené centrální deputaci ve Vídni, které předsedala sama Marie Terezie.

Haugwitz tak „odňal zemským stavům právo rozhodovat o daňových odvodech.“³³

Centralizace daňového systému znamenala významné zredukování pravomocí stavů a mocenského vlivu aristokracie. Byla předzvěstí reformy státní správy jako celku.

Dále Haugwitz požadoval, aby bylo odstraněno osvobození šlechty a duchovenstva od daně. Zpracoval daňovou úpravu, v níž byly šlechtě a duchovenstvu zdaněny jejich statky předem určenou sazbou daně. K tomu byl pořízen soupis pozemků, jehož správnost garantovaly zřízené zemské a krajské úřady. „Za základ zdanění měl sloužit pozemkový majetek, který po řádném vyměření měl být zaznamenán v pozemkových knihách, v takzvaném tereziánském katastru.“³⁴ Následovalo zavedení tzv. daně z hlavy, která již byla diferencovaná podle společenského postavení a majetku. Týkala se všech, od nejvyššího duchovenstva až po podruhy. Jako kompenzaci za předepsání daní převzal stát veškeré náklady na vojsko umístěné v jednotlivých zemích.

Dle očekávání se Haugwitz setkal s velkým odporem stavovské reprezentace k prováděným změnám. Měl ale podporu v císařovně Marii Terezii, která výše uvedenými změnami přestala být závislá na ochotě nebo neochotě místní šlechty.

---

³² HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2007, s. 141

³³ FRAIS, Josef. *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemích)*. 1. vyd. Třebíč: Akcent, 2005, s. 52

³⁴ WEISSENSTEINER, Friedrich. *Velcí panovníci rodu habsburského: 700 let evropské historie*. Praha: Ikar, 1996, s. 198

Pro další vývoj bylo důležité i zavedení jednotné měny, jednotného systému měř a vah a celních tarifů pro všechny země monarchie. Do oběhu byly zavedeny papírové peníze, tzv. bankocetle.

Reformou financí byly zajištěny finanční prostředky nejen pro rozvoj zemí, ale i pro vybudování armády, potřebné k zajištění celistvosti říše a k odvetnému tažení do odtrženého Slezska.

2.3 Reforma armády

Reformou armády byl pověřen známý vojevůdce hrabě Leopold Daun. Poté, co bylo vyřešeno financování armády, a byl zaveden stálý vojenský rozpočet, bylo přistoupeno k zavedení pevně stanovené vojenské povinnosti pro všechny korunní země. Rekruty se stávali především mladí rolníci a nádeníci. Bohatější vlastníci půdy se z ní mohli vyplatit. Měšťanů a úředníků se vojenská povinnost netýkala. Trvání vojenské služby bylo stanoveno na 14 let.

Byly vydány první služební předpisy, jednotné pro všechny regimenty. V nich byla závazně stanovena organizační struktura, počet příslušníků jednotlivých útvarů, určena výzbroj, jednotné uniformy a výcvik.

Zřízením vojenské akademie pro syny zchudlých šlechticů bylo založeno odborné vzdělávání vedoucí ke kvalitě profesionálního důstojnického sboru. Pro získání vojensky zaměřeného gymnaziálního vzdělání vznikla kadetní škola. Jako součást přípravy na další válku byly zřízeny odborné školy, např. dělostřelecká v Rudolfově u Českých Budějovic. Velmi důležité pro vedení války se ukázalo zřízení vojenské polytechniky v Gumpendorfu, v níž absolventi získávali nové potřebné odborné znalosti.

Všechny tyto změny vedly k profesionalizaci armády vedené připraveným a schopným velitelským sborem.

2.4 Reforma státní správy a soudnictví

2.4.1 Reforma státní správy

Logickým a nezbytným krokem po provedeném reformování armády a financí byla reforma státní správy. Ta se týkala výhradně jen rakouských zemí a českého království. Do té doby byl správní aparát pro oba zemské celky dvojkolejný. Splnění požadavku na centralizaci a účelnost státní správy znamenal změnu tohoto stavu. „*Až doposud byl český stát reprezentován čtyřmi institucemi s rozdílným stupněm pravomoci: zemským sněmem jako vrcholným shromážděním stavů, Českou dvorskou kanceláří a domácí exekutivou - pražským místodržitelstvím plus dvojicemi hejtmanů v krajích.*“³⁵

Reprezentantem samostatné správy českých zemí byla Česká dvorská kancelář (jakési ministerstvo pro České království), která zprostředkovávala úřední styk vídeňského dvora s českými úřady a naopak. Její kompetence však byly veliké. Bez podpisu kancléře a otisku pečete neplatil v českých zemích žádný zákon nebo nařízení vydané ústředními orgány monarchie. „*Pražské místodržitelství s jedenácti nejvyššími úředníky zemskými bylo pak vrcholným orgánem zemské exekutivy, zatímco krajsí hejtmané představovali výkonnou a řídicí moc na druhém, nižším regionálním stupni.*“³⁶

V roce 1749 byly zrušeny dvorské kanceláře pro správu českých a alpských zemí a místo nich byla zřízena centrální instituce, společná pro obojí země. „*Obě dvorské kanceláře byly sloučeny v jeden úřad, v „direktorium in publicis et cameralibus“³⁷, který představoval nejvyšší finanční a správní instituci“³⁸ v čele s hrabětem Haugwitzem. V Čechách bylo pražské místodržitelství nahrazeno královskou reprezentací a komorou. Prostřednictvím nejrůznějších komisí vyřizovala reprezentace politické a správní záležitosti a komora záležitosti finanční a obchodní.*

---

³⁵ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí 5, [Od časů Marie Terezie (1740) do konce napoleonských válek (1815)]*. 1. vyd. Praha: Baronet, 1996. s. 35

³⁶ tamtéž

³⁷ *direktorium in publicis et cameralibus*; ředitelství pro záležitosti administrativní a finanční

³⁸ WEISSENSTEINER, Friedrich. *Velcí panovníci rodu Habsburského: 700 let evropské historie*. Praha: Ikar, 1996, s. 199

Nově bylo zřízeno 16 krajů v čele s hejtmany. Později začaly v krajských městech vznikat magistráty.

V roce 1760 ustanovila Marie Terezie svůj poradní sbor - státní radu, která svou funkcí ústředí státního centralismu přispívala i ke stabilizaci jejího panovnického absolutismu. V nově zřízených státních úřadech už pracovali pouze placení úředníci s patřičným vzděláním.

Reforma státní správy byla vyvolána a ovlivněna „... úsilím o omezení politického vlivu stavů, snahou centralizovat, zjednodušit a zefektivnit chod státní správy, svárem nových ekonomických a politických koncepcí s tradičními přístupy, soupeřením byrokratických, vesměs liberálně laděných úředníků a konzervativní šlechty ... a řadou dalších faktorů.“³⁹

2.4.2 Reforma soudnictví

Rovněž soudnictví bylo nepřehledné a nejednotné. „Když pak v r. 1749 došlo ke zrušení české dvorské kanceláře, byl současně zřízen také Nejvyšší soudní úřad ... se sídlem ve Vídni. Tento úřad plnil úlohu jak nejvyššího soudu, tak úřadu pro správu soudnictví v monarchii, tj. její české a rakouské části. Důležitá na zřízení tohoto nového orgánu byla skutečnost, že tím ztratilo soudnictví v zemích České koruny svou dosavadní samostatnost a bylo začleněno do širšího rámce celohabsburského.“⁴⁰ Tato instituce prakticky vznikla oddělením justičního senátu z rakouské dvorské kanceláře, což v konečném výsledku znamenalo odtržení justice od veřejných a politických záležitostí. Nejvyšší soud také odebral stavům soudní pravomoce, včetně hrdelních soudů.

V roce 1752 byl vydán jednotný občanský zákoník „Codex Theresiana“, v němž byla vyhlášena rovnost všech lidí před zákonem. V následujícím roce vstoupil v platnost Tereziánský procesní řád, který zavedl jednotné tresty za stejné přestupky. Nově byl také vydán trestní zákoník Constitutio Criminalis Theresiana,

---

³⁹ VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel; KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 3. upr. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 200

⁴⁰ MALÝ, Karel. et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1997, s. 156

v němž byla „většina středověkých trestně právních omylů, krutostí a fantazií legalizovány včetně mučení a rozlišování trestu smrti na mírný a těžší. Za žhářství stále hrozilo upálení, smrtí se trestalo odpadnutí od křesťanství a těžké tresty byly stanoveny za rouhání. Vliv barokního katolicismu byl ještě velmi silný.“⁴¹

„V trestním řízení ... naprostou převahou zvítězila formální důkazní teorie a hlavním a rozhodujícím důkazním prostředkem se stala tortura, mučení obžalovaného za účelem dosažení jeho přiznání, které bylo považováno za „korunu důkazů“. Východiskem byla presumpce viny, podle které byl obžalovaný považován za vinného, pokud se mu nepodařilo dokázat nevinu. Veškerá tíha dokazování byla tedy přenesena na obžalovaného.“⁴²

Reforma státní správy a soudnictví měla důsledky zejména pro České země, které ztratily svou dosavadní samostatnost v monarchii. „... vzhledem k soustředění rozhodující moci v rukou panovníka, jenž vládl též v jiných zemích, a k likvidaci postavení stavů se tak spolu s přeměnou stavovské monarchie v monarchii absolutní vytvářely předpoklady k faktickému zániku dosavadního samostatného českého státu. K tomu pak došlo v polovině 18. století za tereziánských reforem.“⁴³ Také zavedení němčiny jako úřední řeči v monarchii přispělo k úpadku české autonomie a ztratě důležitosti postavení českých zemí.

Od té doby se pro alpské a České země používalo označení „německé dědičné země“. Země Českého království se tak staly pouze provincií jednotného státu.

Beze zbytku byla zlikvidována reálná moc zemských aristokratů, kteří již nemohli využívat zprostředkovávání požadavků panovnice na rozhodnutí stavů nejen k posilování svého postavení, ale i k vlastnímu obohacování.

2.5 Církevní reformy

„Podle zásady koho vlada toho náboženství byl 31. července 1627 vydán císařem a králem Ferdinandem II. patent, který nařizoval nekatolické šlechtě

---

⁴¹ GALANDAUER, Jan; HONZÍK, Miroslav. *Osud trůnu habsburského*. 3. přepr. a dopl. vyd. Praha: Panorama, 1986, s. 170

⁴² MALÝ, Karel. et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1997, s. 159

⁴³ JÁNOŠÍKOVÁ, Petra; KNOLL, Vilém; RUNDOVÁ, Alena. *Mezníky českých právních dějin*. 3. rozš. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 86

v Čechách do půl roku přestoupit k římsko-katolickému náboženství. Ferdinand II. použil v tomto dokumentu jasnou terminologii: „ ... aby tak mimo svaté apoštolské a jediné spasitelné křesťanské římské náboženství (které do doby, kdy království bylo přivedeno od pohanství ke křesťanské víře, neporušeně v něm trvalo) nebyla zaváděna a dovolena žádná jiná víra nebo svádějící kacířské zhoubné bludy, rota a sekty.“ Patent měl dopad nejenom na šlechtu, ale také na měšťanstvo a vesnické obyvatelstvo.⁴⁴

Také Marie Terezie byla hluboce věřící katolička, která nepřipouštěla možnost náboženské tolerance a neměla v úmyslu nějak radikálně měnit postoj státu k církvi. Její negativní přístup k protestantismu byl neměnný. Avšak jako panovnice vnímala vztah církve ke státu a prosazovala myšlenku, že duchovní se mají věnovat pouze náboženským záležitostem a nijak neovlivňovat politiku a ostatní světské záležitosti. Nad církví stát vykonával dozor prostřednictvím církevního oddělení při česko-rakouské kanceláři, jehož funkci převzala v roce 1780 dvorská duchovní komise. Požadavek na sounáležitost církve se státními výdaji včlenila do daňové reformy zdaněním církevního majetku.

„Zákony amortizačními bylo omezeno nabývání církevního majetku, omezena daňová privilegia církve, kněžím zakázáno posílat peníze do zahraničí, zrušeno právo azylu, vydány předpisy o výuce teologie, o vedení matrik a byla zavedena cenzura nad církevními spisy.“⁴⁵

„Mimo pravidelnou církevní organizaci, a tedy mimo státní dozor, stály církevní řády, mezi nimiž v 18. století vyvíjeli nejvyšší aktivitu (školy, misijní činnost) jezuité, piaristé a kapucíni. Nepřekvapí proto, že se zájem osvíceneckých panovníků obrátil především proti nim a projevil se likvidací klášterů (v českých zemích jich zaniklo 55) a zrušením jezuitského řádu (1773).“⁴⁶

Významný dopad na postavení církve a dalšího omezení jejího vlivu mělo vydání buly papeže Klimenta XIV. o zrušení jezuitského řádu Tovaryšstva Ježíšova. Monarchie s jeho zrušením neváhala, protože to odpovídalo jejím snahám o omezení církevní moci. Majetek jezuitů (v českých zemích odhadovaný

---

⁴⁴ ADAMOVIČ, Karolína; SOUKUP, Ladislav. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. 2. upr. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 129

⁴⁵ MALÝ, Karel. et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1997, s. 147

⁴⁶ VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel; KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 3. upr. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 211

na 8 milionů zlatých) převzal stát a převedl jej do „studijního fondu“, který byl nově zřízen pro zavedení chystané školské reformy.

2.6 Poddanské reformy

Poddanství můžeme charakterizovat jako právní vztah závislosti poddaného na vrchnosti. V rámci tohoto vztahu existovala pro poddaného různá omezení, která bez svolení vrchnosti nesměl porušit. Mimo robotní povinnost se jednalo např. o svolení k sňatku, přestěhování aj. Avšak robotní povinnost byla pro poddaného nejvíce zatěžující a vrchnosti naopak přinášela vysoký zisk.

První robotní patent byl vydán již od roku 1680 a mj. stanovil zákaz nedělní a sváteční roboty. Pokud nedojde k mimořádné události (žně, protržení rybníků apod.), tak stanovil robotu pouze na 3 dny v týdnu, aby každému zůstaly ostatní 3 dny k opatření jeho výživy a hospodářství. Mimo míru robotních povinností také stanovil, že vrchnost smí poddaným prodávat potraviny pouze za obvyklé ceny a zakazuje jí odnímat sedlákům jejich statky v dědičné držbě. Zabývá se i tělesnými tresty, které nemají být nadměrné, tzn., aby neničily zdraví poddaných a jejich schopnost pracovat a užít se.⁴⁷

Druhý robotní patent z roku 1717 potvrzuje patent z roku 1680, avšak Karel VI. v něm zakazuje srocování poddaných pod hrozbou hrdelního trestu a upravuje možnost podávání jejich stížností k vrchnosti nebo krajskému hejtmantu: jen písemně nebo ústně a maximálně dvěma osobami.⁴⁸

Třetí robotní patent byl vydán roku 1738. Ve čtyřiceti člancích podrobně stanovil poddaným soupis robotních povinností a příkazy vrchnosti a jejím úředníkům.⁴⁹

Dopad sedmileté války na obyvatelstvo byl nepředstavitelný. V zemi byla nezměrná bída, kterou prohloubila neúroda. O tom se přesvědčila i konskripční komise, která ve své zprávě uvedla: „*Lidé v Čechách jsou malí, protože jsou špatně živeni, špatně šaceni, protože děti jsou posílány příliš mladé na robotu a podrobovány práci přílišné ... Veliká je nemocnost. Často se vyskytují: zánět očí,*

---

⁴⁷ ADAMOVIČ, Karolína; SOUKUP, Ladislav. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. 2. upr. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 156

⁴⁸ tamtéž

⁴⁹ tamtéž

hluchota, vole, křeče, průtrže, trhání nervové. Obyvatelstvo žije za neustálé hrůzy, zesurověno hrozbami a ranami. Není peněz: mohl bys důkladně vymáčkat pět nebo šest vesnic, než bys sehnal deset zlatých.“⁵⁰

Jednou z hlavních příčin neutěšeného postavení poddaných a nedostatku potravin byla právě roboty, která stačila pouze na zajištění rentability šlechtických velkostatků. Té bylo v mnoha případech dosahováno za použití krutých trestů. Mnohdy byly robotní povinnosti vynucovány i nad rámec zákonných povinností, které byly určeny robotními patenty. Poddaní neměli čas a mnohdy ani sílu svá políčka řádně obdělávat. Rostla společenská nespokojenost.

Vídeň se problémem samozřejmě zabývala. Zaslala vrchnostenským úřadům různá doporučení k jejich řešení. Ta však byla nezávazná.

Na jaře roku 1774 byl vydán tzv. regulativ, který vrchnosti nařizoval dohodnout se s poddanými na provádění robot maximálně 3 dny v týdnu, oproti současným pět až šest dnů. Bylo jí také odňato právo povolovat poddaným sňatky. Šlechta se však ke snaze státu o zlepšení životních a pracovních podmínek poddaných ve většině případů nepřipojila a před poddanými ji zatajila. Mezi lidem se začala šířit fáma o zlatém patentu, jehož obsahem mělo být zrušení roboty. To vedlo k rozsáhlým selským bouřím, které nesměřovaly proti vládě a císařovně, ale výlučně proti vlastníkům jednotlivých panství a jejich správcům. „*Vídeňskou vládu soudobý tlak nakonec přiměl k vydání nového patentu 13. srpna 1775, který robotní povinnosti výrazně snižoval, stanovoval sedlákům i přesnou výši daní a jejich dosavadní postavení přece jen mírnil.*“⁵¹

„*Robotní patent z 13. srpna 1775 bývá označován za nejdůležitější zákonodárný akt Marie Terezie. Platil v Čechách až do zrušení roboty v roce 1848. Byl vydán pod tlakem rozsáhlých selských vzpour a měl omezit robotní povinnosti nevolníků na snesitelnou míru, určovanou podle výše daní – „kontribucí“ stanovených poddaným usnesením sněmů. V ostatním je obsahem vcelku podobný předcházejícímu třetímu robotnímu patentu.*“⁵²

---

⁵⁰ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí 5, [Od časů Marie Terezie (1740) do konce napoleonských válek (1815)]*. 1. vyd. Praha: Baronet, 1996. s. 48

⁵¹ LIŠKA, Vladimír. *Marie Terezie: nejmocnější panovnice Evropy*. 1. vyd. Praha: XYZ, 2017, s. 182

⁵² ADAMOVÁ, Karolína; SOUKUP, Ladislav. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. 2. upr. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 157

2.7 Pozemková reforma

Rakouská feudální monarchie se potýkala se zaostalostí i v zemědělství, v němž pracovalo 80% obyvatelstva. Výnosy byly nízké, na polích se stále využívala trojpolná soustava (ozim, jař, úhor), která ponechávala tetinu půdy ležet ladem. Výnosy z polí byly malé, leckdy nižší než setba. V letech neúrody hrozil hladomor. Nízká byla i produktivita práce. V zájmu jejího zvýšení vyvstal pokus, jak nahradit přežilou formu roboty. Koncepti zpracoval dvorní rada František Antonín Raab. Dostala název Raabova reforma – raabizace.

Po selském povstání roku 1775 byla feudální renta (v tomto případě robota) zrušena, ovšem pouze na panstvích, jejichž vlastníkem byl sám panovník a na velkostatecích, podléhajících státnímu dozoru. Půda byla rozparcelována mezi drobné rolníky a ti namísto roboty odváděli své vrchnosti rentu v penězích, naturálních nebo v jejich kombinaci. Z nevolníků se stali držitelé půdy, kteří byli zainteresováni na prosperitě svého hospodaření. Vzrostla produktivita práce a výnosy. Vídeňská vláda vyzývala ostatní feudální vrchnost k následování s poukazem na úspěšnost experimentu. Velkostatkářská šlechta se však nemínala své půdy vzdát a její obava ze zavedených novot proces zastavila.⁵³

3. Školská reforma

3.1 Vývoj školství do roku 1740

3.1.1 Stručný vývoj vzdělávání a školství v českých zemích od příchodu věrozvěstů po založení Karlovy univerzity

Počátek školství v českých zemích můžeme datovat již do 9. století, kdy soluňští bratři Konstantin a Metoděj založili na Velké Moravě první školy, v nichž vyučovali staroslověněštině za využití slovanské abecedy hlaholice. Odtud se vzdělání šířilo prostřednictvím kněží, kteří při kostelech zřizovali tzv. katechumenické školy. To byl počátek církevního školství, které se ujalo úlohy nejvýznamnějšího nositele vzdělanosti. Již v 11. století byly založeny školy v Budči, u sv. Víta v Praze, v Olomouci aj. Církevní školy se dělily na farní,

---

⁵³ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí 5, [Od časů Marie Terezie (1740) do konce napoleonských válek (1815)]*. 1. vyd. Praha: Baronet, 1996. s. 96

klášterní a katedrální. V klášterních a katedrálních školách byla základem vzdělávání teologie a latina.

Klášterní školy vznikaly pro výchovu a vzdělání mnichů vlastního řádu (např. benediktinů, františkánů, cisterciáků, dominikánů aj.). K této životní cestě byli připravováni chlapci od devíti let. Časem se klášterní škola dělila na školu vnitřní pro ty, kteří v klášteře žili, a vnější pro syny feudálů, kteří se nepřipravovali na kněžskou dráhu.

Katedrální školy vznikaly pro výchovu světských kněží v sídle diecézního biskupa, tj. při katedrálách.

Na rozšiřování vzdělanosti měly značný podíl farní školy. Za úplatu poskytovaly dětem měšťanů mimo náboženské vzdělávání i základní tradiční vzdělávání, tj. čtení, psaní a počty.

S rozvojem obchodu a růstem měst vznikaly i školy cechovní a kupecké jako základ pozdějších městských partikulárních škol. Dozor nad nimi si vymohlo měšťanstvo. Byl tak narušen monopol církve nad vzděláním a vzdělání se dostalo širšímu okruhu obyvatel. V husitském období byly farní školy nahrazovány školy městskými. Na venkově vznikaly tzv. školy dětinské, které vesničany učili číst a psát.

Přelomovou událostí v oblasti vývoje školství bylo založení pražské univerzity, která byla první severně od Alp. Na základě papežského souhlasu, vyjádřeného papežskou bulou, a souhlasného stanoviska stavů, ji založil dne 7. dubna 1348 císař Karel IV. Důvod založení uvedl v zakládací listině: *„A tak, aby naši věrní obyvatelé království, kteří bez ustání lační po plodech vědění, se nemuseli v cizích zemích doprošovat almužny, ale aby našli v království stůl k pohoštění prostřený a aby se ti, jež vyznamená vrozená bystrost a nad ni, stali poznáním věd vzdělanými, a nebyli již více nuceni a za zbytečné mohli pokládat, za účelem vyhledávání věd kraj světa obcházet, k cizím národům se obracet, nebo aby jejich dychtění bylo ukojeno, v cizích končinách žebrat, nýbrž aby za svou slávu považovali, že mohou jiné z ciziny k sobě zvát a účastny je činit té lahodné vůně a tak velikého vděku.“*⁵⁴

---

⁵⁴ ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. 2. doplň. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1988, s. 54

„Založení Karlovy univerzity dalo příležitost mladým lidem získat vysoké vzdělání. Tento fakt měl vliv i na nižší školství, neboť univerzita na ně nejen dozírala a vydávala školní řády, ale vysílala na ně učitele i rektory. Chtěl-li bakalář dosáhnout hodnosti mistra, musel dříve dva roky vyučovat. Tak se dostávali do škol vzdělání učitelé.“⁵⁵

Po bitvě na Bílé hoře a popravě rektora Karlovy univerzity, lékaře a filozofa Jána Jesenia byla univerzita roku 1622 kompletně předána do rukou jezuitů. Císař Ferdinand III. ji v roce 1654 sloučil s jezuitskou akademií pod názvem Universitas Carolo-Ferdinandea.

Pro další rozvoj vzdělanosti měl velký význam vynález knihtisku. Byly vydávány první učebnice, slabikáře, početnice.

3.1.2 Reformace a školství

Nárůst církevní ekonomické a ideologické moci, která byla oporou feudálního systému, vyvolal v lidových vrstvách různá kacířská učení. Jedním ze zakladatelů byl významný německý reformátor Martin Luther. Jeho učení se z Německa rozšířilo i do českých zemí. *„Reformace v zásadě představovala útok proti falešné autoritě katolické církve a její dogmatice. Směřovala k obnovení niterného, osobního vztahu k Bohu namísto pokryteckého a světsky hrabivého prostředkování víry skrze církevní instituce. Rozbila iluzorní jednotu křesťanstva. Vedla ke vzniku řady nových církví. ... Úzce souvisela s humanismem a renesancí. ... Renesanční lidé ... odhalili nové obzory geografické, technické, umělecké, začali zkoumat přírodu, vědecky pracovat, kriticky myslet.“⁵⁶*

Vrchol feudalismu je spojen nejen s rozvojem řemesel, obchodu a bohatstvím církve, šlechty, a měšťanů, ale také nárůstem bídy městského a venkovského obyvatelstva. Součástí jeho snahy o zlepšení svých životních podmínek byla i znalost čtení, která obyvatelstvu umožňovala hledat v Bibli pravdu, své postavení ve světě a vztahu člověka k Bohu.

---

⁵⁵ KRÁLÍKOVÁ, Marie; SPĚVÁČEK, Václav; NEČESANÝ, Josef. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích: vysokoškolská příručka pro pedagogické fakulty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1977. s. 14

⁵⁶ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí 3, [Od nástupu Habsburků (1526) k pobělohorskému stmívání (1627)]*. 1. vyd. Praha: Baronet, 1994. s. 13

Husitské hnutí požadovalo zpřístupnění základního vzdělání všem obyvatelům bez rozdílu společenského postavení. Aby mu všichni porozuměli, bylo jeho základem vyučování v češtině. Jedním z cílů bylo porozumět článkům Bible, umět je interpretovat a především srovnávat a aplikovat do současného denního života lidí.

Protikatolické hnutí nejvíce ovlivnila Jednota českých bratří. V přístupu ke vzdělání vycházela z pozic husitství. Zpočátku požadovala na rodině, aby ti, kteří umějí číst, sami učili své děti a děti sousedů. O další vývoj se nejvíce zasloužil biskup Jan Blahoslav svou podporou zakládání bratrských nižších elementárních a vyšších škol (gymnázia – příprava k univerzitnímu vzdělávání). Na tyto školy měli přístup i jinověrci. Na venkově zajišťovali rozvoj vzdělání evangeličtí kněží v tzv. dětinských (elementárních) školách, které byly zřizovány při farách. Alespoň základní znalosti čtení, psaní a počtů měla většina obyvatel venkova. Všeobecná vzdělanost v českých zemích byla řazena k nejvyšším v Evropě.

Původní cíl jezuitského školství – podpora víry – bylo protestantským přístupem k podpoře svobodného a kritického myšlení narušeno. Po bitvě na Bílé hoře, kdy opět ovládli školství jezuité, byl rozvoj svobodného myšlení zastaven a církve se stávají brzdou všeobecného vzdělání. Řádové školy zaměřují svůj vliv „na mladou generaci bohatnoucího měšťanstva, v níž si zajišťovaly zastávce konzervativních názorů a postojů. V celém období se tak vystřídaly progresivní a regresivní snahy o utváření profilu člověka výchovně vzdělávacím systémem.“⁵⁷

3.1.3 Školství v době nástupu kapitalismu

Rozvoj výroby a obchodu a zejména potřeba jeho dalšího vývoje se staly podnětem nového způsobu a zaměření vzdělávání. Vznikaly oborové odborné školy jako např. textilní, hornické. Ty sloužily především měšťanstvu, které zakládalo nové manufaktury a pro jejich provoz a vývoj potřebovalo odborné vzdělání.

Celkově však chyběl systém vzdělávání a jeho podpora státem. V pobělohorském období a po třicetileté válce nebyly totiž pro rozvoj

---

⁵⁷ KRÁLÍKOVÁ, Marie; SPĚVÁČEK, Václav; NEČESANÝ, Josef. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích: vysokoškolská příručka pro pedagogické fakulty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1977. s. 20

všeobecného školství příznivé podmínky politické (rekatolizace) ani ekonomické. Školství i vzdělanost se dostaly do úpadku.

Střední a vysoké školství ovládali jezuité, kteří v nich poskytovali kvalitní vzdělání, ale pouze úzké vrstvě obyvatel. „Zcela bezkonkurenční byl také jezuitský vliv na vzdělání: vedle pražské Karlovy univerzity ovládali všech 57 českých gymnázií, v nichž vychovávali další generace katolíků v duchu nesmiřitelné náboženské protireformace.“⁵⁸

Základního školství se v malých sídlech a řádových kláštorech ujaly menší řeholní řády. Venkovská chudina vlivem vysokých poddanských povinností neměla na další aktivity čas ani sílu a o vzdělání ztrácela zájem. Vyhnáním evangelických kněží zanikla většina farních škol. Na venkově tak školy téměř zanikly. „Venkov opět ovládla masová ngramotnost. Byl to paradox o to větší, že pád do analfabetismu se odehrál v téže době, kdy exulant J. A. Komenský teoreticky i prakticky uváděl do života svůj velkolepý a moderní pedagogický projekt vzdělání pro všechny.“⁵⁹

3.2 Školství v tereziánské éře

Na počátku vlády Marie Terezie bylo školství ve stavu, který jsem nastínila v předchozím odstavci. Dobře a kvalitně fungovalo vyšší školství, zajišťované především jezuitou a piaristy. Žáci však nebyli vedeni k samostatnému myšlení, ale pouze k opakování z paměti naučených textů. Tristní situace však byla na venkově, kde většina škol byla zrušena a vrchnost ani obce je neobnovovaly. V těch zbývajících učili při nedostatku učebnic pologramotní lidé, leckdy např. vysloužilí vojáci, kostelníci apod.

Učitelské ústavy neexistovaly. Výchova dětí byla zaměřena především na poslušnost, kázeň a pracovní návyky.

---

⁵⁸ FRAIS, Josef. *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemích)*. 1. vyd. Třebíč: Akcent, 2005, s. 111

⁵⁹ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí 4, [Od bitvy na Bílé hoře (1620) do nástupu Marie Terezie (1740)]*. 1. vyd. Praha: Baronet, 1995. s. 101

3.2.1 Školy zřizované při manufakturách

V době, kdy feudalismus byl nahrazován počínajícím kapitalismem a postupným rozvojem manufakturní výroby, se projevil i nedostatek lidských zdrojů. Majitelé manufaktur, v převážné většině feudálové, hledali k jejich získání různé cesty. Snažili se například ze svých panství převádět poddané do manufaktur, ale nezbavili je robotních povinností. Ty si museli odpracovat, takže mzdu dostávali pouze za část odpracovaných hodin.

Hrabě Josef M. Kinský, na svém podhorském, zemědělsky nepříliš rentabilním panství, se snažil převést poddané z panství v Mnichově Hradišti do manufaktury v Bělé pod Bezdězem bez řádně uzavřených oboustranných smluv. Jeho žádost o souhlas mu zamítl ve své odpovědi český komerční konsens (jakési ministerstvo průmyslu a obchodu): „ ... *bez takových smluv nemůže být poddaným ukládána jednostranná závaznost. V průmyslu musí být vždy co nejméně donucení; ... Podříditi pracovitost mnoha tisíců poddaných jedinému majiteli manufaktury by se neshodovalo ani s přirozenou svobodou, ani se zájmy státu s ohledem na kontribuční schopnost.*“⁶⁰

Vídeňská vláda vznik manufaktur podporovala, protože jejich prosperita znamenala vyšší daňové výnosy. V roce 1775 vydala nové nařízení, podle kterého byli v manufakturách nuceni pracovat tuláci, žebráci a toulavé děti. Za práci dostávali pouze chudou stravu a skromné ubytování. Do soukenické manufaktury v Bělé pod Bezdězem byly soustřeďovány opuštěné děti z Prahy a okolí i z donucovacích pracoven a venkovských chudobinců. Při manufakturách byly zřizovány školy, do nichž byly tyto děti zařazovány. Navštěvovaly je i děti z rodin řemeslníků ve věku 7 – 15 let, které byly do školy přijaty za podmínky souhlasu rodičů, že se budou učit i předení. Děti v manufaktuře pracovaly denně od 5 do 22 hodin, z toho jednu hodinu dopoledne se učily psát, číst a počítat a poslední hodinu měly odborný výcvik. Děti trpěly hladem a zimou a byly krutě trestány. Výsledky jejich vzdělání a výchovy proto byly zanedbatelné.⁶¹

---

⁶⁰ BĚLINA, Pavel. et al. *Dějiny země Koruny české II.: od nástupu osvětenství po naši dobu*. 1. vyd. Praha: Paseka, 1992, s. 37

⁶¹ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky II*. Praha: Karolinum, 1991, s. 65

3.3 Příprava školské reformy

„Shrneme-li vývoj školství v době počátků kapitalismu, nacházíme především rozpor přežívajícího vlivu náboženství a církve s novými požadavky na výchovu a vzdělání. Tento rozpor byl překonáván v různých zemích rozdílnou měrou, způsobem a tempem, ale všude dospíval k dvěma charakteristickým tendencím: rozšiřování nároků na všeobecné vzdělání především základní a rozlišování středního vzdělání podle nových potřeb. K nim patřilo již nejen všeobecné reálné vzdělání, ale i vyšší odborné vzdělání, což způsoboval tlak rozvoje průmyslu a obchodu. Obě tendence jsou výrazem dějinného vývoje k demokratizaci vzdělání.“⁶²

Potřeba monarchie na nevyhnutelné zkvalitnění školství souvisela s nezbytností dalšího hospodářského rozvoje. Ekonomický zájem státu se plně ztotožňoval s jeho zájmem politickým, který panovnice vyjádřila v roce 1770: *„školství je a provždy zůstane záležitostí politickou (tj. věcí veřejného, státního zájmu).“⁶³* Pro připravovanou školskou reformu to znamenalo vytvořit školství, které bude na všechny poddané ideově působit a vychovávat je pro zájmy habsburského panovnického domu.

Bylo nutno pečlivě připravit školskou reformu. Marie Terezie nejprve poručila diplomatům na vyslanectvích, aby ve svých zemích shromažďovali zprávy o studijních systémech, o organizaci škol a vojenských učilišť a vše o tomto tématu sdělovali v půlročních zprávách do Vídně. *„Panovnice si jako vzor vybrala pruský školní řád pro katolickou menšinu, který v dobytém Slezsku vypracoval augustiánský opat, biskup Johann Felbiger. Zkušeného pedagoga pozvala (s laskavým svolením Fridricha II.) do Vídně, kde do konce roku 1774 vypracoval návrh nového školního řádu.“⁶⁴*

V roce 1760 byla zřízena studijní dvorská komise, nejprve podléhající direktoriu a později převedená do gesce rakouské dvorské kanceláře. Jejím úkolem bylo připravit reformu škol a středních latinských škol. V době

---

⁶² KRÁLÍKOVÁ, Marie; SPĚVÁČEK, Václav; NEČESANÝ, Josef. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích: vysokoškolská příručka pro pedagogické fakulty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1977. s. 23

⁶³ ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky II*. Praha: Karolinum, 1991, s. 66

⁶⁴ FRAIS, Josef. *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemích)*. 1. vyd. Třebíč: Akcent, 2005, s. 111

vrcholících příprav si ji v roce 1774 podřídila přímo panovnice. Výsledkem práce komise bylo vydání všeobecného školského řádu 6. prosince 1774, který zavedl povinnou školní docházku a nový systém a organizaci nižšího školství. Stát poprvé v historii vyjádřil svůj zájem a podporu všeobecnému vzdělání svého obyvatelstva.

Budování sítě nových škol se neobešlo bez ustavení řídicího systému správního aparátu od místních vikariátů, přes krajské školní komisaře, až po ústřední studijní dvorskou komisi.⁶⁵

3.4 Všeobecný školní řád

6. prosince 1774 vydala císařovna v němčině výnos s názvem Všeobecný školní řád pro německé normální, hlavní a triviální školy ve všech dědičných zemích. Třebaže se podle názvu týkal německých škol a v obsahu stanovil jako vyučovací jazyk němčinu, která byla oficiálním jazykem, byla výuka na většině triviálních škol v českých zemích vedena v češtině. „*Felbigerův školní řád, inspirovaný duchem osvícenectví... také však koncepcemi J. A. Komenského, v 79 paragrafech nastínil systém výchovy chlapců a dívek, jehož osou a ústřední novotou byl požadavek povinného základního školního vzdělání pro děti od 5 do 12 let, a to za hmotné péče a pod dozorem státu, reprezentovaného zejména dohlížecí institucí komisařů (inspektorů).*“⁶⁶

3.4.1 Vybudování sítě škol

Všeobecný školní řád zaváděl tři nové druhy škol:

- triviální - obecné (§4)
- hlavní (§9)
- normální (§12)⁶⁷

Triviální obecné školy byly zřizovány ve všech městech a městysích. Na venkově tam, kde byly farní nebo jejich filiální kostely. Měly být zakládány všude

⁶⁵ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2007, s. 147

⁶⁶ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí 5, [Od časů Marie Terezie (1740) do konce napoleonských válek (1815)]*. 1. vyd. Praha: Baronet, 1996. s. 42

⁶⁷ ŠTVERÁK, Vladimír; MRZENA, Jan. *Felbiger a Kindermann: reformátoři lidového školství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1986, s. 98-101

tam, kde bylo 90 – 100 dětí školou povinných. Dětem bylo přednášeno náboženství a mravouka, učily se číst, psát a počítat. Měly získat i základní pracovní a hospodářské vědomosti jak vést své hospodářství.⁶⁸

Hlavní škola měla být zřízena v každém okrese, čtvrti nebo obvodu. Všeobecný školní řád v §10 umožňoval rušit přebytečná bývalá jezuitská gymnázia a budovy jejich a zabavených jezuitských seminářů použít k umístění nově zřizovaných německých městských a hlavních škol.

Kromě rozšířeného vyučování náboženství se v hlavních školách učily stejné předměty jako ve školách triviálních. Navíc se však učil latinský jazyk, kreslení, zeměměřičství, vedení domácího hospodářství a zemědělství. Pokud si škola zajistila odborníky schopné vyučovat, mohla vyučovat i předměty, které využijí žáci, kteří se budou chtít věnovat vojenství, rozvoji zemědělství, řemesel aj., ale pouze v rámci doby určené pro vyučování. V těchto školách působili tři maximálně čtyři učitelé včetně ředitele, plus katecheta. Vyučování probíhalo ve třech učebnách.⁶⁹

Škola normální byla normou, tzn. vzorem všem školám v zemi. Byla zakládána v sídle školské komise provincie, tj. v hlavních městech říše. Nabízela čtyřleté vzdělávání zaměřené do čtyř směrů:

- náboženství – výuka byla prováděna katechetou, který byl součástí učitelského sboru, tvořeném ještě ředitelem a čtyřmi až pěti učiteli. Předmět obsahoval i základy mravouky,
- výuku předmětů podobných těm, které se učily v triviálních a hlavních školách,
- výuku předmětů sloužících k přípravě na další studium nebo k měšťanským živnostem, nejdůležitější zásady správného hospodaření, zemědělství apod. Byly pokládány i základy ke znalostem přírodopisu, dějepisu a zeměpisu, zeměměřičství a stavitelství, mechanice aj.,
- zvláštní přípravný kurs pro učitele škol nižšího stupně, tzv. preparandu, kde se kandidáti školní služby učili nejen správné vyučovací metodě, ale

---

⁶⁸ ŠTVERÁK, Vladimír; MRZENA, Jan. *Felbiger a Kindermann: reformátoři lidového školství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1986, s. 98

⁶⁹ tamtéž, s. 100

všemu, co budou potřebovat při vyučování. Důraz byl kladen i na znalost povinností a vlastností řádných učitelů.⁷⁰

3.4.2 Gymnázia

„Reforma se dotkla i tradičního typu dřívějších vyšších škol latinských a gymnázií. Gymnázia, jichž bylo v okamžiku likvidace jezuitského řádu v českém státě 57, byla z větší části zrušena, takže jich zbylo jen 25. Student nyní mohl přijít do gymnázia až po absolvování nejméně tří ročníků školy hlavní nebo normální. Už svými osnovami představovala gymnázia přechod k univerzitnímu studiu.“⁷¹

3.4.3 Všeobecná školní povinnost

Všeobecný školní řád v § 26 stanovil *„Děti obého pohlaví, jejichž rodiče nebo poručníci nemají zájem nebo potřebné jmění, aby si udržovali zvláštní domácí učitele, náležejí bez výjimky do školy, a to od chvíle dovršení šestého roku věku až do úplného zvládnutí předmětů nutných pro jejich příští postavení v životě, což před dvanáctým rokem svého života mohou splnit jen s obtížemi.“⁷²*

Výše uvedeným ustanovením nebyla ještě zavedena povinná školní docházka, protože i nadále bylo umožněno poskytovat vzdělání domácími učiteli. Všeobecný školní řád také ještě nezaváděl sankcionování rodičů za neplnění školní povinností jejich dětí.

3.4.4 Ostatní přínos zavedení Všeobecného školního řádu

Realizace všeobecného školního řádu přinesla v celé rakouské monarchii zřetelnou změnu v celé školské oblasti. Všeobecný školní řád připravil půdu na zavedení povinné školní docházky. Stanovil, že základní vzdělání bude poskytováno nejen chlapcům, ale i dívkám. Není však známo, že by dívky nejméně do roku 1780, kdy vznikly první dívčí třídy, tyto školy ve větší míře

⁷⁰ ŠTVERÁK, Vladimír; MRZENA, Jan. *Felbiger a Kindermann: reformátoři lidového školství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1986, s. 101

⁷¹ HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí 5, [Od časů Marie Terezie (1740) do konce napoleonských válek (1815)]*. 1. vyd. Praha: Baronet, 1996, s. 44

⁷² ŠTVERÁK, Vladimír; MRZENA, Jan. *Felbiger a Kindermann: reformátoři lidového školství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1986, s. 109

navštěvovaly. Všeobecný školní řád počítal s tím, že ve zřizovaných školách bude základní metodou hromadná výuka. V té době se jednalo o výraznou pedagogickou novinku, neboť v dosavadní běžné praxi převažovala především výuka individuální.

„Mimořádně významné bylo, že vlastní školská reforma byla současně spojena s řadou podpůrných kroků. Již v roce 1775 byl v Praze zřízen c.k. sklad školních knih, který byl pověřen vydáváním učebnic. Ve stejném roce vznikly i první preparandy pro přípravu učitelů. Pro učitele triviálních škol byly tříměsíční, pro učitele škol hlavních trvaly šest měsíců. Absolventi preparand, pokud sloužili ve škole ve funkci pomocníka učitele nejméně jeden rok a byli starší dvaceti let, se mohli přihlásit k učitelské zkoušce. Po jejím úspěšném složení dostával každý vysvědčení s prohlášením, že „může být ustanoven učitelem“.⁷³

V roce 1774 bylo otevřeno všeobecné vzdělání všem vrstvám našeho obyvatelstva. Někteří tuto možnost využili okamžitě, někteří později, někteří museli být v době vlády Josefa II. ke školní docházce „popostrčeni“.⁷⁴

„Zavedením nového systému škol a povinné školní docházky vytvořili osvícenečtí panovníci předpoklady pro lepší využití lidského potenciálu monarchie, zejména pro alespoň trochu snadnější uplatnění schopných příslušníků dorůstajících generací nižších vrstev obyvatelstva.“⁷⁵

3.5 Komparace tereziánského Všeobecného řádu s transformací školství po roce 1989

Při studiu podkladové literatury pro zpracování této bakalářské práce jsem si uvědomila nesmírný a neopominutelný přínos zavedení všeobecného školního řádu do praxe: „ ... přinesl do našich zemí vzdělání všemu obyvatelstvu ... umožnění obecné školní docházky, třebaže nebyla zpočátku plně využívána, výrazně ovlivnilo celý další společenský, kulturní i hospodářský rozvoj a zanechalo tak nesmazatelnou stopu i v dalších stoletích. Určitě se jednalo o změnu, která byla pro život tehdejší společnosti výraznější a čitelnější, než je pro

---

⁷³ MORKEŠ, František. Největší reforma školství v dějinách, 230. výročí Všeobecného školního řádu. *Učitelské noviny*. 2004, roč. 107, č. 33, s. 15

⁷⁴ tamtéž, s. 16

⁷⁵ VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel; KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 3. upr. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 220

*naši současnost v mnohém až toporně nekonceptní, nepřesvědčivá, často nedomyšlená a krátkodechá transformace školství současného.*⁷⁶

Výše uvedená slova historika a vědeckého pracovníka Pedagogického muzea v Praze Františka Morkese mne přiměla k zamyšlení a srovnání reformy školství před 245 lety s reformou v našem státě v 21. století. Pro získání poznatků o ní jsem mj. vyhledala zprávu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy o vývoji českého školství od listopadu 1989 (v oblasti regionálního školství) č.j. 25461/2009-20, se kterou budu pracovat v následujícím textu (dále jen zpráva MŠMT).

- Tereziánská reforma školství začala důkladnou přípravou, kterou se zabývala studijní dvorská komise. Zkušenosti byly získávány prostřednictvím diplomatů, ale i vysláním ředitele první vídeňské normální školy na zkušenou do Zaháně k proslulému reformátoru pruského školství Janu Felbigerovi. Po 16 letech práce komise Marie Terezie povolala J. Felbigera, aby vypracoval návrh školské reformy, který vyústil do vydání Všeobecného školního řádu.

Dle zprávy MŠMT se školství potýkalo v počátcích 90. let neustálou legislativní činností, ovlivněnou nízkou úrovní právního vědomí. Školský zákon byl v porevolučním období 15x novelizován.⁷⁷ Svědčí to o neprofesionálním přístupu k tak rozsáhlé změně, nedostatečné analýze současného stavu a chybějící vizi, kam má školství směřovat. Tento stav negativně poznamenal celou oblast školství až do dnešních dnů. Domnívám se, že oproti odborné přípravě tereziánské školské reformy chyběla diskuse s odborníky a převládla snaha urychleně změnit systém socialistického školství.

- Všeobecný školní řád stanovil i závazný obsah vyučovacích předmětů a metody výchovy a vyučování.

V naší dnešní společnosti zasáhla transformace školství i základní normativní dokumenty, učební a studijní plány a učební osnovy. Novelou školského zákona v roce 1990 získaly školy pravomoc rozhodovat, jak upravit

---

⁷⁶ MORKES, František. Největší reforma školství v dějinách, 230. výročí Všeobecného školního řádu. *Učitelé noviny*. 2004, roč. 107, č. 33, s.17

⁷⁷ Zpráva o vývoji českého školství od listopadu 1989 (v oblasti regionálního školství) Č.j.: 25461/2009 – 20. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. MŠMT, 2013 – 2019 [cit. 22. ledna 2019].

učební plán, tj. kterým předmětům se bude vyučovat, ale i možnost upravit obsah učebních osnov jednotlivých předmětů. Zároveň získaly možnost sami si stanovit, které učebnice a učební pomůcky budou používat.⁷⁸

Dle mých zkušeností vedla tato svoboda k rozličné úrovni výsledků vzdělávání ve školách, která se projevila na střední škole rozličnou úrovní znalostí mých spolužáků. Teprve tam se projeví nedostatky ze základní školy natolik, že někteří již na středoškolské studium nestačili a školu opustili. Proto si myslím, že by měly být stanoveny základní požadavky na úroveň znalostí, které by si měl žák ze školy odnést do příslušného druhu navazujícího vzdělávání. A myslím tím nejen znalosti všeobecné, ale i znalosti, které se nedají prověřit testováním, tj. např. umění přemýšlet, formulovat své myšlenky, obhajovat svou práci, diskutovat a přijímat i cizí názory, dodržovat pravidla apod.

- Všeobecný školní řád v § 34 umožňoval rozdělit třídu podle míry a druhu schopností žáků tak, aby se k sobě dostali vždy ti nejlepší, nebo střední, nebo slabší, a o každé z těchto oddělení měl učitel pečovat podle potřeby.⁷⁹

Samozřejmě nezastávám názor, že v dnešní společnosti mají být součástí veřejného školství i exkluzivní školy s velmi kvalitním vzdělávacím systémem. Ty by totiž sloužily především dětem vybíraných podle rodinného zázemí. Je známo, že děti, které jsou vedeny rodiči již od dětství k určitému profesnímu cíli, dosahují lepších výsledků, než děti z rodin, kde rodiče tímto způsobem své děti nesměrují. Úkolem veřejného školství musí být zajištění kvalitního vzdělání pro všechny.

Problém ale vidím v zavedení povinné inkluze ve školství. Myslím, že děti s různými mentálními poruchami by měly být vzdělávány ve speciálních školách a to pouze na základě doporučení odborníků. V ohlasech veřejnosti i názorech pedagogů ve veřejných sdělovacích prostředcích jsem zaznamenala kritiku na zhoršenou kvalitu vzdělávání jak dětí zdravých, tak i dětí inkludovaných. A to, spolu se známou finanční náročností na inkluzi, je alarmující výsledek.

---

⁷⁸ Zpráva o vývoji českého školství od listopadu 1989 (v oblasti regionálního školství) Č.j.: 25461/2009 – 20. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. MŠMT, 2013 – 2019 [cit. 22. ledna 2019].

⁷⁹ ŠTVERÁK, Vladimír; MRZENA, Jan. *Felbiger a Kindermann: reformátoři lidového školství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1986, s. 113

- Školství v 18 století samozřejmě nebylo ani po zavedení Všeobecného školního řádu na vysoké úrovni. Jeho cílem však bylo všeobecné vzdělání, které dalo do budoucna základ vyšší vzdělanosti obyvatelstva.

Zpráva MŠMT také uvedla výsledek srovnání znalostí žáků v mezinárodních výzkumech, které zkoumaly matematickou, přírodovědnou a čtenářskou gramotnost. Jeden výzkum se zaměřuje na porovnání výsledků patnáctiletých žáků v různých oblastech vzdělávání. Zjišťuje úroveň osvojených dovedností důležitých pro další studium a pro uplatnění v dalším životě. Další výzkum je zaměřen na žáky 4. a 8. ročníků základních škol a odpovídajících ročníků víceletých gymnázií. Ve svém zkoumání se zaměřuje na vědomosti žáků, získané na základě učebních dokumentů zúčastněných zemí. **„V porovnání s ostatními státy se ukazuje, že se bohužel výsledky našich žáků spíše zhoršují.“**⁸⁰

Závěr: porovná-li výsledky záměru školské reformy Marie Terezie a výsledky nynější školské reformy u nás, musím konstatovat, že podle mého názoru ta první splnila své poslání. Bohužel se musím přiklonit k názoru Františka Morkese, kterého cituji v úvodu tohoto bodu, že současná transformace školství je *„v mnohém až toporně nekonceptní, nepřesvědčivá, často nedomyšlená a krátkodechá ....“*⁸¹

4. Význam reformní činnosti Marie Terezie pro 21. století

Reformní činnost Marie Terezie předznamenala postupný přechod z přežívajícího agrárního feudalismu do počátků kapitalismu s jeho výrobními vztahy. Úspěchu dosáhla především proto, že prosadila rozsáhlé hospodářské změny a zcentralizovala a zmodernizovala státní správu pro efektivní službu státu. Mnohé z provedených změn jsou součástí našeho života nebo východiskem pro zákonné normy platné v 21. století.

---

⁸⁰ Zpráva o vývoji českého školství od listopadu 1989 (v oblasti regionálního školství) Č.j.: 25461/2009 – 20. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. MŠMT, 2013 – 2019 [cit. 22. ledna 2019].

⁸¹ MORKES, František. Největší reforma školství v dějinách, 230. výročí Všeobecného školního řádu. *Učitelství noviny*. 2004, roč. 107, č. 33, s. 17

V dalších podbodech uvedu některé z nich. Na jejich začátku jsem v textu vypsal tu část dané reformy, k níž jsem následně uvedla porovnání nebo vlastní úvahu o jejím dopadu na náš současný život.

4.1 Centralizace státní správy

V roce 1749 byly zrušeny dvorské kanceláře pro správu českých a alpských zemí a místo nich byla zřízena centrální instituce, společná pro obojí země. Nově bylo zřízeno 16 krajů v čele s hejtmany. Později začaly v krajských městech vznikat magistráty.

I dnes máme centrální vládu České republiky (pro Čechy a Moravskoslezsko), která řídí jednotlivá ministerstva. Současné rozdělení krajů České republiky je platné od 1. ledna 2000.

Máme 14 územních celků: Hlavní město Praha, Středočeský kraj, Jihočeský kraj, Plzeňský kraj, Karlovarský kraj, Ústecký kraj, Liberecký kraj, Královéhradecký kraj, Pardubický kraj, Kraj Vysočina, Jihomoravský kraj, Olomoucký kraj, Zlínský kraj, Moravskoslezský kraj.⁸²

Každý kraj má krajské město jako sídlo krajského úřadu v čele s hejtmanem. Kraje jsou rozděleny na okresy, které spadají do daného území. Byla zřízena statutární města v čele s magistrátem. Každá správní instituce má zákonem dané kompetence i povinnosti.

4.2 Oddělení justice od státní správy

Byl zřízen Nejvyšší soudní úřad, který měl i postavení jakéhosi ministerstva spravedlnosti a nejvyššího soudu. Vznikl ještě před zrušením zemských dvorních kanceláří oddělením justičního senátu z rakouské dvorské kanceláře, což v konečném výsledku znamenalo odtržení justice od veřejných a politických záležitostí.

Ministerstvo spravedlnosti je i dnes nedílnou součástí exekutivy.

---

⁸² Ústavní zákon č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků a o změně ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Samostatnost a nezávislost soudů na ostatních státních orgánech je dána Ústavou ČR a Listinou základních práv a svobod. Prováděcími zákony jsou zákon o soudech, občanský soudní řád, trestní řád a na ně navazující prováděcí předpisy.

4.3 Daňové a hospodářské reformy

4.3.1 Sčítání obyvatel, soupis domů, půdy, dobytka, číslování domů

Chronický nedostatek financí, státní dluh a potřeba financovat války vyvolaly nutnost daňových reforem. Předpis daní se dotkl celé společnosti, ale nově především šlechty a církve.

Aby bylo možné daně stanovit, byl pořízen soupis půdy včetně její bonity, sčítání domů, obyvatel a soupis dobytka. Bylo provedeno číslování domů a obyvatelům stanoven zákaz měnit příjmení, pod kterým jsou evidováni. Číslování domů bylo nařízeno také proto, aby se s přibývajícimi příbytky udržel přehled o usedlostech a jejich majitelích pro stanovení daně. Sedmiletá válka ukázala, že pro stanovení strategie bojových operací byl limitující nedostatečný přehled o terénu. Po jejím skončení byly proto zřízeny zaměřovací a kartografické týmy, které zmapovaly území monarchie. Odborné mapování odhalilo nepřesnosti v soupisu domů, pozemků i v bonitě zemědělské půdy.

Sčítání konané v roce 1754 bylo výjimečným počinem. Soupisy z 60. let 18. století umožňují poprvé stanovit hustotu osídlení podle krajů a poskytují některé další informace o sociálním složení obyvatel. V roce 1777 byl vydán nový konskripční patent, který se s mírnými změnami a odchylkami stal základem soupisů až do roku 1851. Opět bylo zachyceno veškeré přítomné obyvatelstvo, i když nadále bylo detailnější třídění podle sociálního postavení a věku prováděno pouze u mužů.⁸³

Zavedený systém číslování domů má značný právní i praktický význam, neboť slouží k identifikaci jednotlivých domů, k založení a vedení centrálního registru obyvatel a na to navazujícího registru bytů, k vedení evidence obyvatel, evidence nemovitostí i k dalším účelům. V mnoha obcích, hlavně těch menších, se

---

⁸³ Předchůdci moderních sčítání. In: *Český statistický úřad* [online]. ČSÚ, 2019 [cit. 24. ledna 2019].

číslování domů, zavedené patentem roku 1770, používá v nezměněné podobě dosud a je proto vynikajícím orientačním přehledem o vývoji zástavby.

Můžeme říci, že první sčítání obyvatel položilo základ ke statistickým službám, jejichž výsledky, které jsou dnes využívány nejen v oblasti státní správy, ale i v dalších oblastech společenského i hospodářského života.

I dnes jsou daně z nemovitostí, daně z příjmu aj. součástí daňového systému ve většině zemí.

4.3.2 Poštovní řád

„V rámci osvícensko-absolutistických reforem 18. století docházelo (kromě vlastního postátnění poštovní správy) k prosazování státního monopolu na přepravu listovních zásilek a osob. Mimo soukromé poselské organizace (zřizované vrchností, městy či církví) se totiž těmito činnostmi zabývaly také různé neoprávněné osoby, například formani, čímž státní poštovní správa přicházela o zisk. Důležitý krok na tomto poli představovalo vydání poštovního řádu císařovny Marie Terezie, k němuž došlo 14. prosince 1748. Jeho cílem byla pečlivá evidence soukromých poslů a vysoké pokuty pro formany a jiné osoby, podloudně přepravující zásilky a cestující. Formanům bylo dovoleno převážet nanejvýš tři dopisy a zásilky vážící přes osm liber, tedy příliš těžké pro poštovní přepravu. Tato omezení se vztahovala i na zahraniční posly, přijíždějící do habsburské monarchie z center evropského obchodu. Účinnost těchto restrikcí však byla omezená, neboť neoprávněná přeprava zásilek a osob znamenala i nadále lákavou možnost přivýdělku, navzdory všem rizikům. Jako efektivnější se ukázalo být zkvalitňování a zpřístupňování poštovních služeb široké veřejnosti, například prostřednictvím zřizování listovních sběren v blízkosti poštovních tratí.“⁸⁴

Na základě zákona o poště č. 222/1946 Sb. měla v Československu pošta monopol na přepravu zásilek. Po jeho zrušení v roce 2000 nastala v této oblasti postupná liberalizace. Ze zákona má nyní pošta povinnost zajistit přepravu listovních zásilek. Ostatní zásilky může přepravovat jakákoli firma. Problém je v tom, že na poštovní trh vstoupily zasílatelské firmy, které údajně neposkytují poštovní služby, třebaže přepravují především finančně výhodné zásilky (příjem

⁸⁴ ŠVEHELKA, Ondřej. *Vydání poštovního řádu Marie Terezie roku 1748*. Poštovní noviny. 2018, roč. VIII., č. 23, s. 11

hromadného podání firemních balíků a jejich doručování, listovní zásilky adresované pouze do velkých měst). Povinnost přepravovat po celém území nelukrativní listovní zásilky nižší hmotnosti zůstala na státním podniku, jehož finanční ztrátu částečně kompenzuje stát. To by zřejmě hrabě Haugwitz nikdy nedopustil.

Zavádění poštovních sběrů bylo předzvěstí vybudování efektivní a rozsáhlé sítě poštovních úřadů, jejichž služby stále využíváme.

4.3.3 Měnová reforma

Měnová reforma zavedla do mincovní soustavy dukát, tolar a drobnější mince. Kvalitní stříbrný tereziánský tolar byla mince se stanoveným poměrem zlata a stříbra (1:14), která se stala platidlem nejen v habsburské říši.

V roce 1762 byly vydány bankocetle. Podle dnešní terminologie to byly neúročené dluhopisy Vídeňské banky. Byly vydány ve striktně omezeném množství za účelem redukce vysoké negativní bilance hospodaření státu. Jejich výměna za mince podléhala přísným omezením a vyměněné bankocetle se již nevracely do oběhu. Pravidla pro jejich emisi byla časem stále více porušována, což vedlo v roce 1811 k inflačnímu bankrotu státních financí.

Stříbrný tolar se v roce 1785 stal vzorem pro zavedení amerického dolaru, který je v současnosti nejpoužívanější měnou v mezinárodních transakcích v a mnoha zemích funguje jako bankovní rezerva.

Vydání bankocetlí prakticky znamenalo zavedení papírových peněz, které úspěšně plní svoji funkci. Proti mincím jsou lehké, jejich počítání je rychlé a prostorově jsou nenáročné.

Vydávání státních dluhopisů se stalo jednou z metod k pokrytí státního dluhu i v dnešní době. Rovněž tak emisní činnost České národní banky přispívá k inflačním tendencím.

4.3.4 Ohňový patent

V době, kdy většina domů na venkově nebyla zděná a dřevěná obydlí pokrývaly došky nebo šindele, jimiž bylo prováděno odkouření (bez komína) byla stále aktuální hrozba požáru a vyhoření celého sídla. To se stalo např. v Manětíně roku 1712, kdy velký požár postihl celé centrum včetně zámku. Obdobné neustálé nebezpečí bylo důvodem k vydání Ohňového patentu dne 21. srpna 1751. V něm byla např. zakotvena povinnost do jednoho roku zbudovat ve všech obydlích chybějící zděný komín, byly stanoveny zásady při výstavbě domů (např. zděná stavení včetně zděného komína) a základní zásady pro hašení požárů. Vesnicím bylo uloženo postavit zvoničky a stanovit službu nočních vartýřů, kteří v případě požáru bijí na poplach.

I v současnosti je při každém stavebním řízení důležitou podmínkou požární bezpečnost stavby. Tereziánské protipožární zásady byly východiskem pro postupné vylepšování a upřesňování protipožárních předpisů. V současnosti celou tuto oblast řeší zákon České národní rady č. 133/1985 Sb. o požární ochraně.

4.4 Reforma armády

Byl zaveden stálý vojenský rozpočet, v prvních služebních předpisech byly mj. určeny jednotné uniformy, bylo založeno odborné vzdělávání profesionálního důstojnického sboru i odborné školy pro příslušníky specifických vojenských profesí. Všechny změny vedly k profesionalizaci armády vedené připraveným a schopným velitelským sborem.

Součástí rozpočtu České republiky jsou výdaje na obranu, pokrývající potřebu české armády. Normativní výnos Ministerstva obrany stanoví pravidla pro nošení vojenského stejnokroje a jeho doplňků. Pro odborné vzdělávání a spojení teorie s praxí je zřízena v Moravské Třebové Vojenská střední škola Ministerstva obrany a Vyšší odborná škola. Vysokoškolské vzdělání velitelského sboru zajišťuje Univerzita obrany v Brně a Hradci Králové. V současnosti je naše armáda plně profesionalizovaná.

Potřeba rychlého přesunu vojsk a zpráv při vedení válek a spojení s jednotlivými články zemské správy vyvolaly požadavek na budování důležitých silnic. To musela na svém území provést vrchnost. Po jejich vybudování převzal silnice stát. V průběhu 18. století vzniklo v Čechách 728 km a na Moravě 516 km císařských silnic. Byly lemovány stromořadím a výhledově mířily na dominantu cíle (např. na věž chrámu sv. Bartoloměje v Plzni).

Některé důležité silnice nebo jejich části leží dodnes na základech silnic tereziánských. I dnes je stát vlastníkem dálnic a silnic I. třídy. Vlastníkem silnic II. a III. třídy je kraj, na jehož území silnice leží.

4.5 Školská reforma

Školská reforma se dotkla všech vrstev obyvatelstva. Nejdůležitější změnou bylo zavedení povinné školní výuky čtení, psaní a počítání pro děti všech poddaných ve věku 5 – 12 let. Její význam tkví v zajištění postupné všeobecné gramotnosti.

Školní docházku vnímáme jako samozřejmost. Je právem i povinností, které upravuje zákon č. 561/2004 Sb. Ten také stanoví, že vzdělávání je založeno na zásadě „*rovného přístupu každého státního občana České republiky nebo jiného členského státu Evropské unie ke vzdělávání bez jakékoli diskriminace z důvodu rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, víry a náboženství, národnosti, etnického nebo sociálního původu, majetku, rodu a zdravotního stavu nebo jiného postavení občana*“⁸⁵

---

⁸⁵ Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala životem a dílem Marie Terezie.

V první kapitole jsem se soustředila na období jejího nástupu na trůn, kdy musela čelit válečným hrozbám, ale i zpochybňování pragmatické sankce. Její energie, ctížádost, smysl pro povinnost a odpovědnost ji však nenechali ustoupit a vzdát se habsburské monarchie. Vojenskými i diplomatickými aktivitami dokázala monarchii ubránit, i za cenu ztráty Slezska. Tím okolnímu světu dokázala, že je silnou panovnickou osobností.

Ve druhé kapitole jsem objasnila příčiny nezbytných změn státní správy, justice a hospodářské politiky státu. Cílem reformy byla stabilizace postavení habsburské říše, její vnitřní zajištění vybudováním bojeschopné armády s dostatečným počtem mužů a hospodářský rozvoj s vyšší vzdělanostní úrovní obyvatel. K tomu však byly potřebné finance, kterých se státní pokladně nedostávalo. V této práci se proto nejdříve věnuji reformě financí, kterou provedl nedocentitelný hrabě Haugwitz. Dokázal centralizovat daňovou správu, zredukovat pravomoc stavů a mocenský vliv šlechty. Marie Terezie se nikdy nesmířila se ztrátou Slezska. Věděla, že jeho znovupřipojení k habsburské říši se neobejde bez vítězného válečného tažení. Reforma, zajišťující modernizaci armády ve všech směrech, byla nezbytnou podmínkou.

V reformě státní správy a soudnictví pokládám za nejdůležitější zrušení dvorských kanceláří, jejich sloučení v jeden úřad a oddělení justice od veřejných politických záležitostí. Tím byla nastolena centralizace celého systému státní správy a soustředění moci do rukou panovníka. Absolutismus byl stabilizován. Důsledkem bylo zrušení stavovské monarchie, které pro země Českého království znamenalo ztrátu své dosavadní autonomie. Staly se pouze provincií společného státu.

Zvláštní pozornost věnuji reformě školství ve třetí části své práce. Jejím cílem byla všeobecná vzdělanost, nezbytná pro celkovou modernizaci habsburské říše. Nejprve stručně popisuji vývoj školství v českých zemích od příchodu věrozvěstů po založení Karlovy univerzity. Následuje vzestup a regrese školství v období reformace a stručně se také věnuji školství v období nástupu kapitalismu. Příprava reformy školství byla velice pečlivá a dlouholetá. Věnovala se jí zvláštní komise, ale její dokončení v podobě zpracování Všeobecného

školního řádu svěřila panovnice zkušenému pedagogovi, zaháňskému opatovi Johannu Felbigerovi. Stát převzal správu veškerých školských záležitostí, které dosud spravovala církev. Školy byly sekularizovány, ale také germanizovány.

Ve své práci se dále zabývám některými ustanoveními Všeobecného školního řádu, např. vybudováním sítě škol, zavedením povinné školní docházky a jednotných učebnic. Děti poddaných se učili povinně číst, psát a počítat, což byl počin, který do budoucna snižoval počty negramotných obyvatel.

V závěru bodu o reformě školství jsem provedla komparaci školství v tereziánském období a transformací školství po roce 1989 u nás.

V poslední části své bakalářské práce jsem se věnovala významu reformní činnosti Marie Terezie pro 21. století. Mnohé z provedených změn jsou součástí našeho života nebo východiskem pro zákonné normy platné v 21. století.

Marie Terezie objevila takový způsob vlády, který skloubil tradici s modernitou. Byla to velmi schopná panovnice, která se řídila pragmatismem a svou intuicí. Uvolnila přísné mravy panující u habsburského dvora a položila základy moderního státu četnými reformami. Vládu Marie Terezie považují za období, které tato neobyčejná žena nesmazatelně vtiskla do dějin svými reformami a politickým talentem.

Resumé

In my Bachelor Thesis I have dealt with the life and work of Maria Theresa.

In the first chapter, I focused on the period of her ascension to the throne, where she had to face war threats but also question the pragmatic sanction. However, her energy, ambition, sense of duty and responsibility did not let her retreat and give up to the Habsburg monarchy. Thanks to her military and diplomatic activities, she was able to defend the monarchy, even at the cost of the loss of Silesia. By this she has proved to the outside world to be a strong ruler.

In the second chapter I explained the causes of the necessary changes in state administration, justice and economic policy of the state. The goal of the reforms was to stabilize the status of the Habsburg Empire, to ensure its internal security by building a capable army with a sufficient number of men and economic development with a higher education level of the population. However, finances were needed for this - something the Treasury did not have. That is why I am firstly concerned in this thesis with the reforms of the finances carried out by the invaluable count Haugwitz. He managed to centralize tax administration, reduce the power of states, and the power of the nobility. Maria Theresa never became reconciled to the loss of Silesia. She knew that its re-annexation to the Habsburg Empire would be possible only by the victorious war campaign. The reform ensuring the modernization of the army in all directions was a prerequisite.

I consider the removal of the court offices, their unification in one office and separation of the justice department from public policy matters to be the most important reform of the state administration and the judiciary. Thanks to this was established the centralization of the entire system of state administration and the concentration of power in the hands of the sovereign. Absolutism was stabilized. The consequence was the abolition of the estate monarchy which, for the lands of the Czech Kingdom, meant the loss of its existing autonomy. They became only a province of the common state.

I pay special attention to the reform of education in the part of my thesis. Its aim was general education necessary for the overall modernization of the Habsburg Empire. First, I briefly describe the development of education in the

Czech lands from the arrival of the apostles to the founding of Charles University. This is followed by the rise and regression of education during the Reformation, and I am also briefly devoted to the education at the time of the onset of capitalism. The preparation of the reform of the educational system was very careful and long-lasting. Special commissions were dedicated to it, but its accomplishment in the form of the General School Regulation was handed over by the ruler to an experienced pedagogue, the Sagan abbot Johann Felbiger. The state has taken over the administration of all the school affairs that have been administered by the Church. Schools were secularized, but also germanised.

I also look into some provisions of the General School Regulation in my thesis, as for example by building a network of schools, introducing compulsory school attendance and unifying textbooks. The children of the subjects were taught to read, write and count, which was act that would reduce the number of illiterate people in the future.

At the end of the point on reform of education, I compared the education in Therezian period and the transformation of education in our country after 1989. In the last part of my Bachelor Thesis, I devoted my attention to the importance of Maria Theresa's reform act for the 21st century. Many of the made changes are part of our lives or the basis for legal standards in the 21st century.

Maria Theresa discovered such a way of government that combined tradition and modernity. She was a very skilful ruler who was guided by pragmatism and intuition. She loosened the strict morals of Habsburg court and laid the foundations of the modern state with numerous reforms. I consider the government of Maria Theresa to be a period that this extraordinary woman has indelibly imprinted in history thanks to her reforms and political talent.

Seznam použité literatury a pramenů

Monografie

ADAMOVIČ, Karolína; SOUKUP, Ladislav. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. 2. upr. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. 362 s. ISBN 978-80-7380-271-4.

BĚLINA, Pavel. et al. *Dějiny země Koruny české II.: od nástupu osvícenství po naši dobu*. 1. vyd. Praha: Paseka, 1992. 308 s. ISBN 80-85192-30-6.

BLED, Jean-Paul. *Marie Terezie: zakladatelka moderního státu*. Praha: Slovart, 2013. 349 s. ISBN 978-80-7391-733-3.

EGGHARDT, Hanne. *Děti Marie Terezie: 16 osudů mezi leskem a bídou*. 1. vyd. Praha: Ikar, 2012. 173 s. ISBN 978-80-249-1886-0.

FRAIS, Josef. *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemích)*. 1. vyd. Třebíč: Akcent, 2005. 156 s. ISBN 80-7268-337-3.

GALANDAUER, Jan; HONZÍK, Miroslav. *Osud trůnu habsburského*. 3. přepr. a dopl. vyd. Praha: Panorama, 1986. 397 s. ISBN 11-084-85.

GALANDAUER, Jan; HONZÍK, Miroslav. *Osud trůnu habsburského*. Praha: Daranus, 2013. 375 s. ISBN 978-80-87423-41-7.

HERRE, Franz. *Marie Terezie*. 1. vyd. Praha: Brána, 1996. 280 s. ISBN 80-859-4641-6.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2007. 570 s. ISBN 978-80-7106-906-5.

HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí 3, [Od nástupu Habsburků (1526) k pobělohorskému stmívání (1627)]*. 1. vyd. Praha: Baronet, 1994. 239 s. ISBN 80-85621-97-5.

HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí 4, [Od bitvy na Bílé hoře (1620) do nástupu Marie Terezie (1740)]*. 1. vyd. Praha: Baronet, 1995. 239 s. ISBN 80-85890-21-6.

HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí 5, [Od časů Marie Terezie (1740) do konce napoleonských válek (1815)]*. 1. vyd. Praha: Baronet, 1996. 230 s. ISBN 80-85890-94-1.

JÁNOŠÍKOVÁ, Petra; KNOLL, Vilém; RUNDOVÁ, Alena. *Mezníky českých právních dějin*. 3. rozš. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. 215 s. ISBN 978-80-7380-251-6.

JANUSOVÁ, Jana. *Marie Terezie - legendy a skutečnost*. 2. vyd. Karviná: Amosium servis, 1995. 189 s. ISBN 80-854-9830-8.

KRÁLÍKOVÁ, Marie; SPĚVÁČEK, Václav; NEČESANÝ, Josef. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích: vysokoškolská příručka pro pedagogické fakulty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1977. 188 s. ISBN 14-617-77.

LIŠKA, Vladimír. *Marie Terezie: nejmocnější panovnice Evropy*. 1. vyd. Praha: XYZ, 2017. 205 s. ISBN 978-80-7505-631-3.

MALÝ, Karel. et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1997. 572 s. ISBN 80-7201-045-X.

ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky II*. Praha: Karolinum, 1991, 181 s. ISBN 80-7066-467-3.

ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky*. 2. doplň. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1988, 307 s. ISBN 14-680-88.

ŠTVERÁK, Vladimír; MRZENA, Jan. *Felbiger a Kindermann: reformátoři lidového školství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n.p., 1986, 214 s. ISBN 14-300-86.

VOJAČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel; KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 3. upravené vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, 694 s. ISBN 978-80-7380-575-3.

WEISSENSTEINER, Friedrich. *Velcí panovníci rodu habsburského: 700 let evropské historie*. Praha: Ikar, 1996. 309 s. ISBN 80-720-2050-1.

Časopisecká literatura

MORKES, František. Největší reforma školství v dějinách, 230. výročí Všeobecného školního řádu. *Učitelské noviny*. 2004, roč. 107, č. 33, s. 15-17

ŠVEHELKA, Ondřej. Vydání poštovního řádu Marie Terezie roku 1748. *Poštovní noviny*. 2018, roč. VIII., č. 23, s. 12

Právní předpisy

Ústavní zákon č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků a o změně ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

Elektronické odkazy

Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal- Haupt- und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern [online]. Wien: Trattner, 1774 [cit. 1. února 2019]. Dostupné z:

https://www.kiefer.de/auktion_artikel_details.aspx?KatNr=3151&Auktion=73

Předchůdci moderních sčítání. In: *Český statistický úřad* [online]. ČSÚ, 2019 [cit. 24. ledna 2019]. Dostupné z:

https://www.czso.cz/csu/sldb/predchudci_modernich_scitani

Zpráva o vývoji českého školství od listopadu 1989 (v oblasti regionálního školství) Č.j.: 25461/2009 – 20. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. © 2013 – 2019 MŠMT. [cit. 22. ledna 2019]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/strategicke-a-koncepci-dokumenty-cerven-2009?highlightWords=zprava+v%C3%BDvoji+%C4%8Aesk%C3%A9ho+%C5%A1kolstv%C3%AD+listopadu+1989>

Seznam příloh

Příloha č. 1.⁸⁶ Portrét Marie Terezie

Příloha č. 2.⁸⁷ Země habsburské monarchie (1740 - 1780)

Příloha č. 3.⁸⁸ Titulní list robotního patentu Marie Terezie z r. 1775

Příloha č. 4.⁸⁹ Titulní list Všeobecného školního řádu z roku 1774

---

⁸⁶ GALANDAUER, Jan; HONZÍK, Miroslav. *Osud trůnu habsburského*. Praha: Daranus, 2013, s. 175

⁸⁷ BLED, Jean-Paul. *Marie Terezie: zakladatelka moderního státu*. Praha: Sloart, 2013, s. 25

⁸⁸ MALÝ, Karel. et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1997, s. 526

⁸⁹ *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal- Haupt- und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern* [online]. Wien: Trattner, 1774 [cit. 1. února 2019]. Dostupné z: https://www.kiefer.de/auktion_artikel_details.aspx?KatNr=3151&Auktion=73

Přílohy

Příloha č. 1

200-

Allgemeine
Schulordnung,
für die deutschen
Normal-Haupt- und Trivialschulen
in
sämmtlichen Kaiserl. Königl. Erbländern
d. d. Wien den 6ten December 1774.

W I E N,
gedruckt bey Johann Thomas Edlen von Trattnern,
kaiserl. Königl. Hofbuchdruckern und Buchhändlern.

Gegeben in Unserer Haupt- und Residenzstadt Wien den
6ten Monatstag December nach Christi unsers Herrn- und
Seligmachers gnadenreichen Geburt im Ein tausend siebenhun-
dert vier und siebenzigsten, Unserer Reiche im fünf und drey-
sigsten Jahre.

MARIA THERESIA

Henricus Comes à Blimégen
Reg. Boh^{em}. Sup^{er}. & A. A. pr^{es}. Canc^{er}.

Ad Mandatum Sacræ Cæs^{ar}
Regiæ Majestatis proprium.
Franz Salesius von Griner.